

III RIIGIKOGU

2. istungjärk. **Protokoll nr. 23 (13).**

1926. a.

III Riigikogu koosolek 25. novembril 1926. a. kell 10.

Kokku on tulnud 94 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: Riigivanem **J. Teemant**, välisminister **F. Akel**, sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, põllutöominister **O. Köster**, teedeminister **A. Kerem**, haridusminister **J. Lattik**, kohtuminister **J. Sepp**, töö-koolekandeminister **O. Tief**, kaubandus-tööstusminister **K. Kornel**, siseministri abi **E. Kübarsepp**.

Päevakord:

1. H. Martinson'i küsimine põllutööministri-le Anija valla riigirentnikkude üheaastaste rendilepingute asjus.

2. H. Martinson'i küsimine Vabariigi Valitsusele siseministri käsukirja nr. 2 kohta.

3. H. Elisson'i küsimine põllutööministri-le viinavabrikute hoonete ja sisseseadete asjus.

4. A. Kärneri küsimine põllutööministri-le Taaliku asunduse riigirentnikkude ja asunik- kude maarendi tõstmise asjas.

5. Eesti tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele raudtee politseikomissari Ivask'i tegevuse asjus.

6. A. Grimpel'i, T. Maurer'i ja A. Luige arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele Kreenholmi vabrikus korraldatava sundtöö asjus.

7. Vabariigi Valitsuse vastamine A. Grim- pel'i küsimisele tööliste palkade asjus.

8. Vabariigi Valitsuse vastamine A. Kär- neri küsimisele mõnede sõjaaegsete kahjude tasumise asjus.

9. Vabariigi Valitsuse vastamine O. Gus- tavson'i küsimisele kapten A. Mutli asjus.

10. Vabariigi Valitsuse vastamine Eesti tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele Mõniste viljapuuaias asjus.

11. Vabariigi Valitsuse vastamine Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele tööliste palkade asjus.

12. Vabariigi Valitsuse vastamine O Gus- tavson'i, L. Johanson'i, A. Vommi ja K. Ast'i arupärimisele koguduste ja konsistoriumi ar- hiivide asjus.

13. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vas- tamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei

Riigikogu rühma arupärimisele Eesti panga asjus.

14. Alevivolikogude valimise seadus — III lugemisel.

15. Vallavolikogude valimise ja vallavoli- kogude ning vallavalitsuste korraldamise sea- dus — III lugemisel.

16. Lagedi jaama territooriumi laiendamiseks maa sundvõõrandamise seadus — III lu- gemisel.

17. Linnade eelarvete ja aruannete kokku- seadmise ja trahteri- ning lõbustumaksude tähtaegade muutmise seadus — II lugemisel.

18. Valla ja maakonna omavalitsuste sisse- tulekute, väljaminekute, eelarvete ja aruannete ajutise seaduse täiendamise ja muutmise ning maa asuvate liikumata varanduste maksu sea- duse muutmise seadus — II lugemisel.

19. Ajutise aleviseaduse muutmise seadus — omavalitsuse komisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal sekretär **M. Juhkam**.

Koosolek algab kell 10.20 min.

Juhataja **K. Einbund**: Avan Riigikogu koosoleku. Päevakord on Riigikogu liikmetele ja Vabariigi Valitsusele teatatud. Sõnasoovijaid päevakorra muutmise kohta ei ole.

Enne päevakorra juurde asumist on sõna sekretäril teadaande korras.

1. Teadaand- mine komisjo- nidesse antud seaduseelnõude kohta.

Sekretär **M. Juh- kam**: Riigikogu juhatusel poolt on komisjonidesse antud järgmised seaduseel- nõud:

1. Riigi trükikoja põhi- määruse muutmise seadus — rahaasjanduse komisjoni.

2. Tartu ülikooli õppejõudude ja eripalga- liste teenijate tasude seadus — rahaasjanduse komisjoni.

2. Teadaand- mine A. Grim- pel'i küsimisele käigu mitte- andmise kohta.

Käiku ei ole antud kodukorra § 95. põhjal rkl. Grimpel'i küsimisele töö-koolekandeministri-le Kreenholmi pensionäride asjus.

3. H. Martinson'i küsimine põllutöoministrile Anija valla riigirentnikkude üheaastaste rendilepingute asjus ja põllutöoministri vastamine küsimisele.

3. Kes kannab vastutust, kui riigi varandus hoonete näol mädaneb?

4. Kas ja millal määratakse eelnimetatud maakohtade piirid kindlaks?

5. Kas ja millal sõlmitakse eelnimetatud maakohtade pidajatega pikemaajalised rendilepingud?

Põllutööminister **O. Köster**: Esimese küsimise peale, — kas teab põllutööminister, et Anija vallas Kärve külas „Karjanurga“, „Västriku“ ja teiste maakohtade kasutajatel on rendilepingud sõlmitud ainult ühe aasta peale — pean tähendama, et kõigi endiste metsatöölise ja endiste metsavahikohtade pidajatega on nende kohtade saatuse edaspidise selginemiseni sõlmitud üheaastased rendilepingud.

Anija metskonnas asuvast kaheksast endiste metsatöölise kohast on kavatsatud seitse üle anda maakorralduse peavalitsusele, kes pikemaajalised lepingud sõlmib. Üks on üle antud, teised antakse üle lähemal ajal.

Endise „Karjanurga“ koha üleandmine maakorralduse peavalitsusele sünnib kohe pärast üürimäära väljaselgitamist.

Teise küsimise peale — kelle käsutusel metsaülem härra Muring „Karjanurga“ koha piire on katsunud muuta — on mul vastata järgmist: endiste metsatöölise ja metsametnikkude palgamaade piirid määrati kindlaks sama metskonna metsaülemalt poolt metsade peavalitsuse üldise korralduse järgi.

„Karjanurga“ koha piiri õiendamisel, kus piiriks võeti looduslik piir — jõgi ning kraav, on kohal ühelt poolt umbes 0,5 tiinu heinamaad ära läinud ja teiselt poolt vastav osa juurde antud, nii et pinna suurus jäi muutmata. Nimetatud ärälainud heinamaatükile puudus vaba juurdepääs — läbi metsniku heinamaa või üle jõe — ning vahetus on sündinud kohapidajate nõusolekul.

Kolmanda küsimise peale — kes kannab vastutust, kui riigi varandus hoonete näol mädaneb — pean tähendama, et väiksemaid pa-

H. Martinson (tp) (loeb):

1. Kas teab põllutöominister, et Anija vallas Kärve külas „Karjanurga“, „Västriku“ ja teiste maakohtade kasutajatel on rendilepingud sõlmitud ainult ühe aasta peale?

2. Kelle käsutusel metsaülem härra Muring „Karjanurga“ koha piire on katsunud muuta?

randusi teevad rentnikud omal kulul, kuna suuremad metsavalitsuse poolt ette võetakse, kui seks krediiti on lubatud.

Neljanda küsimise peale — kas ja millal määratakse eelnimetatud maakohtade piirid kindlaks — pean tähendama, et nimetatud kohtade piirid on metsavalitsuse poolt juba kindlaks määratud.

Viimase küsimise peale — kas ja millal sõlmitakse eelnimetatud maakohtade pidajatega pikemaajalised rendilepingud — on mul vastata järgmist: pikemaid rendilepinguid sõlmitakse nimetatud maakohtade pidajatega kohe pärast kohtade maakorralduse peavalitsusele üleandmist, mis lähemal ajal teostatakse.

4. H. Martinson'i küsimine Vabariigi Valitsusele sise-ministri käsu-kirja nr. 2 kohta.

H. Martinson (tp) (loeb):

1. Kas teab Vabariigi Valitsus, et eelnimetatud käsu-kirja põhjal paljudel korralikkudel inimestel on keelatud Tallinna sadama piirkonnas töölkäimine?

2. On sarnane korraldus Vabariigi Valitsuse teadmisel, et sadama piirkonnas töölkäimise luba andmise korral töölisele sadamkapten kõige suuremat rõhku paneb kaitsepolitsei agentuurandmete peale?

3. On sarnane käsu-kiri riigikaitse seisukohast vaadates veel tarvilik?

4. Kas ja millal mõtleb Vabariigi Valitsus seda käsu-kirja muuta?

5. H. Elisson'i küsimine põllutöoministrile viinavabrikute, hoonete ja sisseseadete asjus ja põllutöoministri vastamine küsimisele.

H. Elisson (stp) (loeb):

1. Kas on põllutöoministril teada, et maal terve rida viinavabriku hooneid ühes sisseseadetega seisavad mahajäetult, lagunevad, neid lõhutakse ja nende sisseseaded rikutakse ära?

2. Missugused kavatsused on põllutöoministril nende vabrikute ja sisseseadete kasutamiseks?

Põllutööminister **O. Köster**: Katsun selle küsimise peale lühikese ülevaatliku vastuse anda, mis üldiselt puutub meie piirituse-asjandusesse.

Enne ilmasõda oli praegustes vabariigi piirides kokku 280 piiritusevabrikut, mille aastane tootmine 350.000.000° ehk keskmiselt 1.250.000° vabriku peale. Ilmasõja kestusel, mil keeluseadus maksvus oli, seisid kõik vabrikud, ning suurem osa neist sattus äärmiselt viletsasse seisukorda, kuna paljud neist

hoopis hävinesid. Riigistatud on 225 vabrikut ühes sisseseadetega. Riigistatud vabrikutest tegutses 1921./1922. a. 150 vabrikut; 1922./1923. a. — 180; 1923./1924. a. — 213, 1924./1925. a. — 200 ja 1925./1926. — 164 vabrikut. Vabriku produktsioon on viimastel aastatel 100.000°.—160.000°, see on umbes kümme korda vähem, kui enne ilmasõda.

Et Eesti piiritusele pole seni välisturgu suudetud leida, sisemaal aga piirituse tarvitamine aast-aastalt kahaneb, on 1923. aastast alates meie piiritusevabrikute arvu piirama hakatud. Lõpuliku kava järgi on kavatsatud töötama jätta umbes 100 vabrikut, kuna ülejäänud likvideerimisele kuuluvad. Praegusel ajal on likvideerimisel 78 piiritusevabriku hoonet ühes sisseseadetega. Hooneid katsutakse ära kasutada üldkasulikkudeks otstarveteks, näiteks meiereideks, veskiteks jne. Kui mingiks otstarveks nende kasutajaid ei leidu, tulevad nad likvideerimisele lammutamise ja äravedamise teel.

Kuna piiritusevabrikute sisseseadete likvideerimine tervete komplektidena enampakkumise teel ostjate puudumisel soovitavat tagajärge ei ole andnud, pandi ministeeriumi poolt järgmine likvideerimise kord maksma. Sisseseade väärtuslikumad osad, peasjalikult tarvitamiseks kõlbulikumad vaskaparaadid võetakse vabrikust välja ja paigutatakse kindlatesse kohtadesse, suuremalt jaolt riigimõisa hoonetesse. Ülejäänud vasksed osad, mis tarvitamiseks kõlbulikumad, võetakse välja ja antakse üle riigi töökodadesse, nagu arsenalid või raudtee tehastesse. Järelejäädud sisseseade, näiteks aamid, reservuaarid, transmissioonid jne. tulevad likvideerimisele suuremalt osalt majanduslikul teel, sest teist võimalust nende likvideerimiseks ei ole.

6. A. Kärneri küsimine põllutöoministrile Taaliku asunduse riigirentnikkude ja asunikude maa-rendi tõstmise asjas ja põllutöoministri vastamine küsimisele.

A. Kärner (stp) (loeb):

1. Kas vastab tõele, et Taaliku (Saaremaal) asunduse riigirentnikkudele ja asunikkudele on maarenti maahindamise andmete teel mittevastavalt umbes 100% võrra tõstetud?

2. Millistel põhjustel on niisugune rendikõrgendus sündinud?

3. Kas maksetakse ülearuvõetud rendiraha tagasi?

Põllutöominister **O. Köster:** Vabariigi Valitsus on alati teadlik olnud nendes raskustes, millega tuleb võidelda meie noorpõllupidajal, kes on tekkinud iseseisvatele kohtadele

maareformi teostamise tagajärjel. On teadlik olnud selles, et tulevad kõik abinõud maksma panna, et need noored põllupidajad võiksid kindlalt oma jalgele tõusta ja püsida oma kohtadel, olles kaitseks meie riigile ka majanduslikult. Valitsus on püüdnud siinkohal parandusi läbi viia, ja kui lugupeetud küsija ja arupärijad, selle küsimuse kohta on ka arupärimine esitatud, omalt poolt kaasa aitavad ja üksikute tõeliste väärjuhtumiste peale näitavad, kus arusaamatused olemas, siis on minul, kui põllutöoministril, täielik kohustus neile tänulik olla.

Küsimise kohta, mis esitatud rkl. Kärneri poolt, oleks mul järgmisi andmeid ette tuua. Taaliku mõisa Saaremaal on välja antud 1920. aastal planeerimata juhuslikkude tükkidena. Rendileping sõlmiti kuue aasta peale, kusjuures märkusena oli võetud, et need rendilepingud lõpevad siis, kui mõisa planeerimisele võetakse. 1920. aastal sõlmitud lepingutes on rent juhuslik, sest tol ajal puudusid hindamise andmed. 1922. aastal oli mõisa planeeritud ja selle tagajärjel ka tühistatud endised lepingud. 1922. aastal määrati Taaliku asunduskruntidele maaseaduse teostamise määruse §§ 84.—93. alusel komisjoni poolt ajutine rent, mida võidi lepingute § 29. järgi muuta, kuna komisjonil puudusid ka tol ajal käsitamiseks boniteedi andmed. 1925. aastal pärast Taaliku asunduskruntide osalist poolitamist võeti põllutöoministeeriumi poolt maaseaduse teostamise määruse § 87. märkus 2. kohaselt täiendav rendimääramine ette, sama määruse § 85-as ettenähtud komisjoni poolt, kusjuures rendimäär mõnel krundil 50—100% tõusis, teistel kruntidel aga vähenes. Nimetatud rendimäär fikseeriti täiendustekstide näol neis lepingutes, kus krundid poolitamata jäid. Poolitatud kruntide kohta aga sõlmiti uued lepingud. Eelnimetatud täiendustekstid rendimäära muutmise üle kirjutati rentnikkude poolt alla proteste avaldamata. Maahindamise andmed — boniteedi andmed — Taaliku kruntide kohta saadi alles 1925. aasta sügisel. Kuna rentnikkude poolt määratud rendid vastu võetud olid, ja proteste ka seni esitatud ei ole, nõutakse renti 1925. aastal määratud rendi alusel sõlmitud lepingu kohaselt. Peab tähendama, et põllutöoministeeriumil on kavatsus boniteedi andmete kohaselt rente maksma panna arvates 1. novembrist 1926. a.

7. Eesti tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise ettepanek Vabariigi Valit-

(Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Meile on teateid tulnud, ja mida meie ka andmete varal tõendada võime, et raudtee politseikomissar

susele raudtee politseikomissar Ivask'i tegevuse kohta.

härä Ivask oma isiklikke töid laseb toimetada raudteeteenistuses olevaist politseikordnikeist ja raudteeteenistuses olevaist korista-

jaist naistest.

Peale selle on politseikomissar Ivask veel sundinud kordnik J Elb'i omale saapaid parandama, uusi ostma jne. Kõige selle tasuks on seesama politseikomissar Ivask sundinud kordnik Elb'i teenistusest lahkumise palvet sisse andma, vastasel korral teda, Elb'i, ähvardades poole tunni jooksul ametist vallandada.

Viimane on ka ülemust kartes lahkumise palve sisse pidanud andma, lootes sellega veel teise kohta teenistust leida. Kõigi katsete peale pole see temale aga korda läinud ega polla ka tema kaebtusele selles asjas käiku antud.

Kõiki neid asjaolusid silmas pidades nõuame meie Vabariigi Valitsuselt aru:

1) Kas Vabariigi Valitsusel on teada, et raudtee politseikomissar härä Ivask riigiteenijaid oma isiklikkudeks töödeks ära kasutab?

2) Ja kui on teada, kas Vabariigi Valitsus mõtleb sarnastele väärnähtustele piiri panna, süüalust karistada ja kannatada saanud kordnikule vastavat teenistust muretseda?

Tallinnas, 23. XI. 26. a.

E. T. P. Riigikogu rühma nimel:

Ed. Pesur.
T. Maurer.
H. Martinson.“)

E. Pesur (tp): Meile on teateid tulnud, mida meie ka andmete varal tõendada võime, et raudtee politseikomissar Ivask oma asju korraldult ajab. Ta kasutab raudteeteenistuses olevaid politseikordnikke oma isiklikkudeks töödeks. Nii näiteks käsib raudtee politseikomissar omale einajaks teed ja saia muretseda ja tee jaoks vett keeta ning suhkrut muretseda. Kui raudtee politseikomissari käske ei täideta, ähvardab ta alluvaid ametnikke karistada ja on seda ka teinud.

Meil on veel teada juhtumine, kus hiljuti politseikordnik Elb sai käsu Ivask'ilt Järve jaamast ära tuua koera. Koerale järele minnes ei ole proua koera kätte andnud seletades, et tal ei olla mingisugust teadet selle kohta. Koera asemele antud kordnikule värnitsapudel linna toomiseks. Pärast seda hakanud politseikomissar kordnikku sõimama — ta olevat loll, ta olevat nolk ja ei mõistvat asju ajada. Kordnikule, kes neli aastat politseiteenistuses, ei tohi nii öelda. Peale selle on politseikomissar Ivask veel sundinud kordnik Elb'i omale saapaid parandama, uusi ostma jne., tasudes seda

sellega, et sundis Elb'i esitama teenistusest lahkumise palve.

Niisugust korraldust ja niisugust nähtust ei saa lubatavaks pidada, sellepärast loodame, et arupärimist kõik Riigikogu liikmed toetavad.

Juhataja K. Einbund: (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetab 12 Riigikogu liiget, seega ei ole see vastu võetud.

8. A. Grimpel'i, T. Maurer'i ja (Arupärimise-ettepaneku tekst:

A. Luige arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele Kreenholmi vabrikus korraldatava sundtöö kohta. „Vabariigi Valitsuse ja vabrikantide kokkuleppe tagajärjel tööliste palkade asjus on tööliste palgaolud halvenenud.

Tükitöö tasu alammäär on niivõrd madal, et kõige parema tahtmise juures ei saa palga alammäära päevas ära teenida. Kes töölistest seda ei suuda teha, see lastakse vabrikavalitsuse poolt töölt lahti. Töölised, pöörates töökaitse komissari poole, on viimane neile seletanud, et vabrikavalitsusel olla töö-hoolekandeministriga niisugune kokkulepe olemas, ning töölisi võivat alammäära mitteväljateenimise korral vabastada.

Sel puhul küsime Vabariigi Valitsuselt:

1) Kas töökaitse komissari seletus vastab tõele, et töö-hoolekandeministri nõusolekul töölisi töölt vallandatakse?

2) Kui ja, siis millal ja kelle poolt on tööhoolekandeministrile ülesandeks tehtud tööpuudust niisuguste kokkulepetega suurendada?

3) Kas Vabariigi Valitsus kavatses niisugust kokkulepet kohe tühistada, milline töölisi vastu viib naljasurmale?

4) Mida mõtleb Vabariigi Valitsus ette võtta, et tükitöö tasu alammäära kõrgendataks?

A. Grimpel.
T. Maurer.
A. Luik.“)

A. Grimpel (tp): Kui elukallidus tõusis, siis töölised nende väikeste palkadega, mis ettevõtjad neile maksid, ei saanud ära elada. Töölised organiseerisid end selleks, et palka juurde nõuda ja valitsuse turjal käimine mõjus niivõrd kodanikkudele härradele, et nad astusid vabrikantide esitajatega ühendusesse ja siis töötati mingisugune palgakõrgendus välja. Kuid selle teostamise tagajärjed näitavad, et see oli tegelikult palkade allasurumine.

Kuid palga alammäära kindlaksmääramisel jäeti välja tükitöö tasu alammäära kõrgenda-

mine. Mitme ettevõtte ja tehaste töölised saavad tasu tükitöö eest, kuid see tasu on niivõrd madal, et sellega ei saa üldse määratud palga alammäära välja teenida. Kuid sellepeale ei pööra Vabariigi Valitsus tähelepanu. Ta ei taha selleks kaasa mõjuda, et tükitöö tasu alammäära ka tõstetaks. On isegi niikaugele mindud, et mitmes ettevõttes, näiteks Kreenholmi manufaktuur vabrikus ettevõtte juhatajad teatanud, et kui töölised tükitöö tasuga palga alammäära välja ei teeni, lastakse nad töölt lahti. Mitmed töölised on sellepärast vabastatud, et nad ei ole suutnud tükitööga päevapalga alammäära välja teenida. Päevapalga alammääraks on 130 marka, ja kui inimene 8 tundi tööd tehes ei suuda 130 marka välja teenida, siis on arusaadav, et tükitöö tasu on niivõrd madal, et seda tuleb kõrgendada. Kui lahtilastud töölised pöörasid töökaitse komissari poole, seletati neile, et see sünnib vastava kokkuleppe põhjal Vabariigi Valitsusega töö-hoolekandeministeeriumi kaudu — kui tööline tükitöö tasuga ei jõua palgaalammäära välja teenida, siis vabrikuvallitsus töölise võib lahti lasta. Selle all on kannatanud just vanemad töölised, kes tervise on töö juures kaotanud ja nüüd ei jõua alammäära välja teenida. Selle tagajärjel on vabrikuvallitsus nad vabastanud. Kuid sarnane teguviis suurendab tuntuvalt töötatavate arvu. Kõige ettetoodu põhjal küsime Vabariigi Valitsusest 1) kas töökaitse komissari seletus vastab tõele, et töö-hoolekandeministri nõusolekul töölisi töölt vallandatakse? 2) Kui ja, siis millal ja kelle poolt on töö-hoolekandeministril ülesandeks tehtud tööpuudust niisuguste kokkulepetega suurendada? 3) Kas Vabariigi Valitsus kavatses niisugust kokkulepet kohe tühistada, milline töölisi vastu viib naljasurmale? 4) Mida mõtleb Vabariigi Valitsus ette võtta, et tükitöö tasu alammäära kõrgendataks? Mina arvan, et Riigikogu liikmed vaatavad asja peale tõsiselt ja õiglaselt ja aru saavad, et sel korral, kui tahetakse töölise palgaolusid parandada, tingimata tuleb kõrgendada ka tükitöö tasu alammäära. Sellepärast loodame, et Riigikogu liikmed toetavad käesolevat arupärimist.

Juhataja **K. Einbund:** (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetab 24 Riigikogu liiget. (Hüüded: Sedelitega.) Nõutakse sedelitega hääletamist. (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetab 19 Riigikogu liiget, seega tagasi lükatud.

9. Töö-hoolekandeministri teadaandmine vastamise koh-

Töö-hoolekandeminister **O. Tief:** Esitatud küsimine on sisuliselt ühenduses arupärimise-et-

ta A. Grim-pel'i küsimisele töölise palkade asjus.

küsimise peale vastata ühenduses tähendatud arupärimisega päevakorrapunkt 11. all.

10. Vabariigi Valitsuse vastamine A. Käneri küsimisele mõnede sõjaaegsete kahjude tasumise asjus.

Siseministri kohusetäitja sõjaminister **J. Soots:** Rkl. Käneri küsimise peale oleks vastus järgmine. Kõik meie seadused, mis käsitlevad sõjaaegsete kahjude tasumist, räägivad Eesti riigi territooriumist ja Eesti riigi kodanikkudest. Kuna aga Eesti riigi territooriumi ja Eesti kodanikke loetakse 24. veebruarist 1918 a., ja enne seda oli Vene riigi territoorium ja Vene riigi kodanikud, kelle kohta meie seadused ei käi, sellepärast puudub meil seaduslik alus ilmasõja ajal tekkinud kahjude tasumiseks.

Minul on teada, et Saaremaal, Läänemaal ja osalt ka Pärnumaal on tõesti ilmasõja ajal sõjavägede poolt suuremad kahjud sünnitatud, kuid Virumaal on kahjusid vähem tehtud. On teada, et üks kodanik Virumaalt on pööranud palvega sõjaministeeriumi poole, et temale nende kaevikute eest, mis venelaste poolt ilmasõja ajal tehtud, tasu makstaks. Kuna sellel puudub seaduslik alus, siis on see palve tagasi lükatud.

Praegusel ajal sõjavõimude poolt kahjusid ei tehta, ja kui tehtakse, siis tuleks seda teistel alustel tasuda. Virumaal on mõned vanad kaevikud välja antud sõjaministeeriumi poolt ettevõtjale äralõhkumiseks, et sealt materjali kätte saada. Kui aga ettevõtjad peaksid kohalikkudele elanikkudele kahju tegema, siis seks juhtumiseks on lepingusse paragrahv sisse võetud, mille järgi ettevõtjad peavad kohalikkudele elanikkudele tehtud kahjud tasuma.

Viimase küsimise peale: „Mida kavatses Vabariigi Valitsus ette võtta õigustatud kahjutasunõudmiste rahuldamiseks?“ vastan, et nõudmised on kõik läbi vaadatud, ja kui nad rahuldatud ei ole, siis pole neil seaduslikku alust leitud olevat.

11. Vabariigi Valitsuse vastamine O. Gustavson'i küsimisele kapten A. Mutli asjus.

Sõjaminister **J. Soots:** Rkl. härra Gustavson'i küsimistele oleksid vastused järgmised. Esimene küsimine: „Kas vastab tõele, et kapten A. Mutli on reservis olles pankrottijäänud ärimehena kaaskodanikkudele palju varan-

duslikke kahjusid sünnitatud?" Selle küsimise peale oleks vastus, et sõjaministeeriumil puudub võimalus reservohvitseride tsiviilvahetuse selgitada, ja ei ole temal selleks ka tarvidust.

Kaitseväeteenistusse võtmise juures käsitatakse neid samu norme, mis on seaduses ette nähtud üldisse riigiteenistusse võtmise juures. Ja sellepärast on selgitatud küsimust, kas kapten Mutli seisab eeluurimise või kohtu all ja kas ta on maksujõuetuks tunnistatud või mitte. Vastus saadi eitav. Sellepärast ei olnud alust kapten Mutli't teenistusse võtmata jätta.

Kui öeldakse, et kapten Mutli on palju varanduslikke kahjusid sünnitanud, siis võin vastata, et sõjaministeeriumil on teada, et kapten Mutli'l on olemas kinnisvara, mille peale need, kellel nõudmisi on, omad nõudmised võivad pöörata. Kui inimesel on kinnisvara olemas, siis on vähemalt enneaegne rääkida tema pankrottijäämisest.

Kui kapten Mutli'le tehakse etteheiteid, et tema aumehelikult ei ole talitanud, siis on võimalus sellel väeosal, kus kapten Mutli teenib, seda küsimust lahendada aukohtu teel, ja ei ole olnud juhtumist, kus praegune sõjaminister ei oleks ohvitseride aukohtu otsuste peale reageerinud.

Kolmas küsimine: „Kas kavatseb sõjaminister ka edaspidi kaitseväe ohvitserkonna koosseisu sel teel täiendada?“ Selle peale vastan, et reservist ohvitseride teenistusse võtmine on seni tingitud olnud üheltpoolt sellega, et meie sõjakool ei jõudnud nõnda palju ohvitseride ette valmistada, kui vaja, ja teiselt poolt sellega, et niihästi reservis kui ka alalises väes oli palju sõjaeagse nõrga teoreetilise ettevalmistusega ohvitserid. Tulevikus aga jõuab meie sõjakool niipalju ohvitseride ette valmistada, kuipalju meil vaja läheb. Ja kuna tuleviku kohta seatakse üles tingimine, et võivad teeneda ainult need ohvitserid, kellel alalise väe ohvitseri kutse on, ja kuna Tondil praegused kursused viimased on, ja sellepärast alalise väe ohvitseri kutse ainult meie sõjakooli lõpetamisel võib omada, ei näe lähemas tulevikus üldse võimalust ega tarvidust ohvitseride reservist alalisse väkke võtta.

12. Vabariigi Valitsuse vastamine Eesti tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele Mõniste viljapuuaiade asjus.

Põllutöominister O. Köster: Arupärimise käsitatud Mõniste asunduse viljapuuade renditi 24. aprillil 1925. a. suusõnalisel enampakkumisel 12 aasta peale välja, rendiaega 1. maist 1925. a. arvates. Väljapakkumise silmapilgul ei olnud viljapuuai

krundi täpne suurus teada ja sellepärast võttis ringkonnavalitseja renditingimustesse üles krundi suuruse esialgsete maamõõtjalt saadud andmete kohaselt. Lepingu sõlmimise ajaks sai ringkonnavalitseja täpse krundi suuruse teada, ja leping sõlmiti 8. juulil 1925. a. enampakkuja Sarapuu'ga kinnitatud eksplikatsiooni andmete kohaselt. Kuna aga see asunduse krunt tegelikult ühes teiste päraldustega juba 2. mail ringkonnavalitseja poolt aktiga esialgseis piires Sarapuu'le kätte anti ja tema poolt vastu võeti, ning vastav akt mõlemilt poolt alla kirjutati. Samuti on ka rendileping rentniku poolt alla kirjutatud uute andmete põhjal. Täheandab, enampakkuja on nõus olnud nende piiridega, mis talle esialgsete andmete kohaselt kätte anti, ja pärast ka nende piiridega, mis pärast täpselt üles tähendati.

Pea tähendama, et maa ja kõlvikute suuruse vahe nii väike on, et see nurisemiseks ka sisuliselt põhjust ei anna. Nurisemise tagamõtteks on hoopis teine asi, ja seda puudutan edaspidi.

Esialgse ja pärastise maa suuruse vahe on järgmine: põldu on pärast vähem 1,04 tiinu, heinamaad — 0,55 tiinu, karjamaad on pärast rohkem 1,19 tiinu, muud maad 0,45 tiinu, esialgsete andmete järgi on kogusuurus 20,85 tiinu, pärast 20,90 tiinu, vahe 0,05 tiinu, mis põhjustada ei võiks nurisemist.

Rentniku Sarapuu poolt on põllutöoministeeriumi ees palvega esinetud, et krunt temale kätte antaks sarnases kõlvikute koosseisus, nagu see pakkumise tingimustes tähendatud. Seda ei saanud ega võinud aga põllutöoministeerium täita, ja pakkujal oli olukord enne teada. Sarapuu on alla kirjutanud esiteks esialgsele üleandmise aktile ja pärast lepingule asjade seisukorda teades, nii et põllutöoministeerium selles asjas temale vastu tulla ei saa.

Mis puutub rendi muutmisesse, siis põllutöoministeerium oleks sellega nõus olnud, kuid riigikontroll ei andnud oma nõusolekut.

Eluruumidest on osa kasutada olnud postijaamapidaja käes kuni märtsikuuni 1926. a. 1. mail 1926. a. anti vabanenud ruumid aiarentnikule kätte. Rentnik Sarapuu on osa valitsejamaajast, mis talle kasutada tuli, nagu kohal toimetatud juurdlus oletada laseb, aastarendiga 8.000 marka ise postijaamapidaja Henning'ile kasutada andnud. Kui aga postijaamapidaja välja kolis, siis ei olla Sarapuu 8.000 markaga nõus olnud, vaid nõudis 20.000 mk. Põllutöoministeeriumi arvestuse järgi see osa majast, mis oli postijaamapidaja käes, ei maksa 8.000, vaid vähem mk., tähendab 8.000 mk. oleks küllalt olnud selle osa eest, mis postijaamapidaja käes kasutada oli.

Minu arvamise järgi ei seisa see küsimus mitte selles kõlvikute vahekorras, vaid küsimus seisab selles, et Sarapuu pakkumise juures asarti sattus. Pakkumine algas 45.000 margast. 80.000 marga juures langes 8 pakkujat ära, — neid oli üldse 10 või 11 — jäi ainult kaks, Helene Keller ja Liisa Sarapuu, kes pakkusid üksteisest 100, 200, 300 marga kaupa üle, kuni 101.500 margani, missuguse hinnaga aed Sarapuu kätte läks.

Nähes, et ta liiga hoosse sattunud ja võib olla üle väärtuse pakkunud, katsub ta aiast lahti saada. Kuid põllutöoministeerium ei saa talle selles asjas vastu tulla. Pean tähendama veel, et Sarapuu on tema käes kasutada olevast krundist üksikuid tükke osaliselt teistele edasi andnud. Siis on põllutöoministeeriumil veel andmeid, vähemalt on põllutöoministeeriumi poole paar inimest pööranud, kes ütlevad, et Sarapuu pakkuda praegu krundi eesõigust ära ja tahta selle eest 200.000 marka saada, ja seda nendesamade renditingimustega.

Juhataja **K. Einbund**: Palun arupärijaid teatada, kas nad vastusega rahuldatud.

A. Sprenk (tp): Arupärijate nimel teatan, et meie vastusega rahuldatud ei ole ja palun läbirääkimisi kohe pidada.

Juhataja **K. Einbund**: Panen selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on otsustatud läbirääkimisi kohe pidada.

A. Sprenk (tp): Kui siin põllutöominister rääkis, et täpseid andmeid ei olnud maatüki kohta teada, kuidas siis võib välja pakkuda niisuguseid asju, mida isegi ei teata. See näitab, et asjaajamine korras ei ole. Pakuti välja see maatükk 1925. aastal kuulutustes „Riigi Teatajates“ nr. nr. 51, 52 ja 55-a, ja pakkumine ise sündis 24. aprillil 1925. aastal Võrus. Siis, kui see maatükk välja oli pakutud, siis 2. mail ilmus ringkonnavalitseja Liisa Sarapuu juurde ja ütles, et täna ei ole mul aega neid piiriseid ära näidata. 4. mail tulen siia ja siis antakse Teile maatükk üle. Aga siiski näitas ringkonnavalitseja Mõniste mõisa seisukoha ära, nimelt et ta asub Võru maakonnas ja Mustajõe kalda peal, aga seda maatükki ja krunti ei käinud nad vaatamaski, käisid ainult Mõniste mõisa endise mõisavalitseja hoone juures. Kui siis Liisa Sarapuule öeldi, et kirjuta alla, teinekord võib ju kohapeale vaatama sõita, koht on ju teada, — sellega arvasid nad, et nüüd kõik on üle antud, et asi on küllalt korras. Nüüd kirjutab Liisa Sarapuu kohe palvekirja riigimaadevalitsusele ja

palub selles palvekirjas koha temale määrata. Igal kuul, sellest ajast peale, saadab ta palvekirja palvekirja järele, kuid ühegi peale ei võta riigimaadevalitseja vaevaks vastatagi. Kui soovirikse, siis võin mina kohe teile selle palvekirja, mida vaevaks ei võetud kuulata, ette lugeda, ja siis teie kuulete, et Liisa Sarapuu kirjutab: Tulge, näidake mulle ometi see koht kätte, kus kohas hakkab mina põldu harima! Kuid selle peale vaatamata ei lähe keegi inimesele kätte näitama maatükki, mille eest tema kautsjoni sisse maksnud 115.000 marka. See niisugune väide, nagu siin öeldakse, et tema pakkus liiga palju, on väga imelik. Nüüd öeldakse, mispärast ta niipalju pakkus, meil oli tarvis see maatükk anda postijaamapidajale, sest viimane oli ju seal päilaps, kellele just seda krunti taheti kasutamiseks anda. Kui siin põllutöominister toob ette andmeid, et maatükk ei ole kindlaks määratud, siis on mul praegu just allkirjad olemas, kes selle krundi väljamõõtmise juures ise tegevad olid, töölised, kes seda krunti mõõtsid.

„See oli 1924. a. sügisel, kui meie Mõniste puuviljaaia jaoks maad mõõtsime, siis mõõtis maamõõtja ümber aia oleva maa ära selle krundi jaoks, aga seda maad ei ole aia krundi jaoks antud. Meie, juuresolijad töölised, küsisime selle kupitsa juures, miks aiakrundi jaoks niipalju maad antakse ja töölistele niivähe, siis ütles maamõõtja: kust siis riik raha saab? Meie oma allkirjadega tõendame seda“.

Ja näete, need allkirjad on siin! Kui 1925. aasta kevadel, siis kui kukkus see valulaps Henning selle krundi saamisest läbi, — sel korral ei näidatud maad kätte, ja kui ringkonnavalitseja ära läks, siis tuli Henning maamõõtjaga ja tõstis kupitsad kohtadelt ära. Nüüd kõneldakse siin looduses ettenähtud piiridest. Mina ei saa aru põllutöoministrist, mis on mõeldud „looduses ettenähtud piiridega“. (Põllutöominister O. Köster: On palju asju, millest igamees aru ei saa!) Seal on kraavid, seal on mõisa kapsaaed, — seal pole mingisugust muud piiri, kui ainult endine mõisa kivipost püsti. Ma ei leia seal mingisugust looduslikku piiri peale libeda maa. Kui mõni kupits või täht seal kohal seisaks ja teise koha peale ei liiguks, siis oleks see looduse piir. Siin on ainult aga kelmusega tegemist. Kui öeldakse, et kupits 1924. a. sügisel pandi ja veebruarikuus see krunt välja kuulutati ja aprillikuus välja pakuti, siis oleks ju pidanud enam-vähem teada olema selle krundi suurus. Seda ju siin enam salata ei saa.

Mis puutub nendesse majadesse, siis on minul praegu väga pikk kirjavahetus selle kohta. Ma ei olnud kade, — andsin vüumase ka riigikontrollile kasutada, nende materjalide põhjal

võis riigikontroll uurimist toimetada. Õeldakse, et seal nähtud ei ole, mis kuritegev oleks.

Mõniste mõisa aed renditi välja 1925. a. Esimeseks maiks samal aastal pidi see juba kasutamiseks antama, aga riigimaadevalitseja kutsus alles 30. aprillil 1926. a. Võrusse seda krunti vastu võtma. No kujutage endale ette, missuguse mulje see tekitab! Terve aasta aega ei ole suudetud veel lepingule alla kirjutada! Kaart on siin, see on Võrumaa ringkonnavalitseja kaart, kaart, millega kutsutakse 1926. a. alla kirjutama lepingule! (J. Hünerson, põl: Keda ta kutsus, meid või?) Võru riigimaadevalitseja kutsus Liisa Sarapuu Võrusse. Kaart on siin, tempel on peal ja tema allkiri on seal.

Siin on täiesti sihikindlalt näha onupojapoliitika, nii nagu see meil Eestis harilik, et kui ei saa see isik, kellele mõnda kohta kätte sokutada tahetakse, siis ei pea ka keegi teine seda saama. Seda teist kõrvetatakse ja kiusatakse igat kanti, nii et ta edaspidi seal elada ei saaks. See on tõsi, ja sellepärast ei saa kuidagi rahul olla põllutöömistri väidetega, et isik on ju sellega leppinud ja isegi lepingule alla kirjutatud. Kujutage ette, aasta pärast kutsutakse inimene Mõniste mõisa lepingule alla kirjutama, aga raha pidi ometi kohe maksma. Niisama ütleb mõisavalitseja hoonest, et see maja ei olevat olnud kõik postijaama käes. Kuid lubage öelda, üks ainukene tuba suurest majast oli selle isiku käes, kes terve maja eest renti maksis. Postijaamapidaja ei taha kuuldagi, et tema sealt välja peab minema, küll tõsteti aga vägivaldselt välja see elanik, kes juba 43 aastat selles majas oli elanud. Siis ei läinud ka endine mõisavalitseja majast välja, vaatamata selle peale, et oli kokku lepitud peatse kolimise asjas. Sarapuu oli muidugi nõus selle paaripäevase ootamisega, ta leppis sellega, aga teised tarvitasid seda nõusolekut hoopis teisiti, tahtsid pigistada nii, et ta siis ise on sunnitud lahkuma ja krundi neile andma. Sellega ei saa kuidagi rahul olla ükski õigetundeline inimene, siin on kuritegevuse tundemärke, ja meie nõuame, et seda asja peab juureldama ja kurjategijaid karistama. Liisa Sarapuu on iga kuu kirja saatnud põllutöömisteeriumile, et andke minule pakutud objekt kätte, aga ometi ei vastata. Vaat' nii viisakad on meie põllutöömisteeriumi ametnikud. (Põllutöömisteeriumi O. Köster: Ei jõua 2—30 korda vastata, kui kord on juba vastatud!) Üks ainukene kord on vastatud.

Panen ette järgmise ülemineku-vormeli: „Riigikogu, põllutöömisteeriumi seletust Mõniste viljapuuaia rentimise asjus ära kuulates, leiab, et Võrumaa riigimaadevalitsus selles asjas korravastasel on talitanud, ja läheb päevakorras

edasi“. (J. Hünerson, põl: Umbusaldus riigimaadevalitsejale.)

Juhataja **K. Einbund**: Vahepeal teatan, et rkl. Penno pani ette liht ülemineku-vormeli:

„Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastuse Eesti tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele — Mõniste viljapuuaia asjas — läheb päevakorras edasi“.

Põllutöömisteeriumi **O. Köster**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Veel kord toonitan, et arupärijad ei ole asja sisuga ja vastavate materjalidega küllalt tutvunenud, vaid põhjendused kergelt võtnud. Seda asja on kohapeal arupärijatele valesri valgustatud ja sellest on ka tingitud käesolev arupärimine. Juba enne tähendasin, et enampakkumisest võttis osa 10—11 inimest, ja nendest on välja langenud 80 tuhande marga juures kõik peale 2 naisterahva, keda ma eelpool nimetasin. Need kaks pakkusid edasi, kuna teistel ei olnud enam võimalust rohkem pakkuda. Ei saa siis siin mitte ette tuua, et on tahetud ühele või teisele krunti kätte mängida. Kui meie teame aga planeerimise protseduuri üldse, siis pean ma tähendama lugupeetud arupärijale, et temal on see segamini läinud ja planeerimise kord ei ole tal teada. Kohapeal võivad väiksed piiriparandused ka pärastpoole ette tulla, kui kava kinnitamine planeerimise komisjonis, see on vastavates instantsides läbi läinud. Siin aga toonitatakse seda, et inimesel oli teadmata, kui suur krunt oli, kuid sellekohta on ometi olemas akt, mis tema poolt on alla kirjutatud. Kohapeal sai Liisa Sarapuule kätte näidatud Mõniste aia krunt nr. 29, nii et temal pidi päris selge olema, kust looduspärid algavad ja kuhu lõpevad. See on iseküsimus, kuidas inimene need piirid läbi on käinud, peasi — aktis on märgitud, et ta need piirid on läbi käinud. Tähendab, piirid on selged, kuid nad on vale valgustuste tõttu kohapeal sattunud arupärimisse. Et kupsat seal muudeti, siis on selleks põhjus juba see, et lõpulik instants ütleb ära, kust need piirid peavad tulema.

Nüüd aga järsku leitakse, et ei ole küllalt õigelt talitatud, kuna inimene on kõigele leppinud, siis ei ole ka nüüd enam õigust protestiga esineda. Kahtleva pildi annab asjale veel see juurde, et seesama inimene püüab kohta edasi anda ja kuuldavasti kaunist kasu tahtes.

Arupärimisel peavad sisulised põhjendused olema ja enne, kui aru pärida, peab materjali läbi vaatama ja kohapealsete andmetega tutvunema. Siin toodi ette, et ei olevat põllu-

töoministeeriumi poolt ühegi kirja peale vastatud. Kui on kirjad ühe ja sama sisuga korduvalt, uut juurde ei tooda, siis on muidugi raske alati uuesti korrata ühte ja sedasama, ja ametnikkude töö ning aeg maksab ka ometi midagi.

Juhataja K. Einbund: On esitatud kaks ülemineku-vormelit: 1) rkl. Sprenk'ilt motiveeritud ülemineku-vormel ja 2) rkl. Penno'lt liht ülemineku-vormel. Asun motiveeritud ülemineku-vormeli hääletamisele. (Hääletatakse.) Poolt on 17 häält, vastu 42 häält, seega tagasi lükatud. Asun liht ülemineku-vormeli hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on liht ülemineku-vormel vastu võetud.

13. Vabariigi Valitsuse vastamine Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele tööliste palkade asjus.

Töö-hoolekandeminister **O. Tief:** Lugupeetud Riigikogu liikmed! Vabariigi Valitsuse ülesandel on mul au vastata Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele tööliste palkade normeerimise asjas ja rkl. Grimpel'i küsimisele samas asjas järgmist:

1) Eratööstuse tööliste palgaolude läbivaatamise komisjon moodustati eelmise valitsuse poolt — 19. okt. 1925. a. — koosseisus: töö-hoolekande-, kaubandus-tööstus, teede- ja rahaministeeriumide esitajate, peale nende veel: vabrikantide ühisuse, kesk- ja väiketöösturite ühingu ja Tallinna töolistevanemate üldkoosoleku poolt valitud palgakomisjoni esitajad. Sel komisjonil oli üks istung ka praeguse valitsuse ajal. Tema töö oli viljatu, kuna kõik aeg ära kulus vaidluste peale tööandjate ja töövõtjate vahel. Sellepärast moodustas valitsus komisjoni ümber, jättes selle koosseisu ainult valitsuse esitajad, kes palkade reguleerimise asjus läbirääkimisi pidasid tööandjatega ja töövõtjatega lahus. Mõlema poole seisukohad võeti võimalust mööda arvesse. Niisama informeeriti huvitatud tööliste organisatsioonide esitajaid läbirääkimiste käigust töösturitega. Sellepärast on ekslik arvamine, nagu ei oleks tööliste esitajaid kutsutud palga-reguleerimise töödest osa võtma.

Nimetatud komisjon tegi töösturitele ettepaneku, võtta eratööstuse palga alammääradeks samad normid, mis valitsuse poolt maksuma on pandud riigiettevõtetes, see on 168 m. meestele ja 152 m. naistele päevas, välja arvatud tekstiiltööstus, kus ettepanekud alammäärad olid 150 ja 130 m. Need ettepanekud tehti arvestades tööstuse kandejõuga. Valitsuse

siht oli sellejuures parandada eeskätt vähempalgaliste tööliste olukorda, kelle tasud kõige vähem elukallidusele vastasid, ilma töösturitele peale sundimata üldisi kohuslikke palgatarife. Valitsusele on opositsioonist selle eest etteheiteid tehtud, nagu oleks valitsus ühes töölistega klassivõitlust pidanud tööandjate vastu. See etteheide ei ole õige. (O. Gustavson, stp: Teie arvate, et valitsus on liig pahempoolne.) Valitsus on vahemehena läbirääkimisi pidanud ja ettepanekuid toetanud ainult vastavate abinõudega.

Läbirääkimisi peeti üksikute töösturitega ja paralleelselt ka Eesti vabrikantide ühisusega. Suurem jagu tööstureid, kes isiklikult läbirääkimistest osa võtsid, avaldasid nõusolekut valitsuse ettepaneku järgi talitada. 16. sept. 1926. a. võeti valitsuse komisjoni ja üksikute suuremate tööstusettevõtete peadirektorite, nende hulgas ka vabrikantide ühisuse juhatuse liikmete ühisel nõupidamisel vastu kokkuleppe tekst. Selle kokkuleppe kohta avaldati ajalehis omal ajal teadaanne, mille kokkuseadmisest osa võttis Eesti vabrikantide ühisuse sekretär.

Mõistetavalt ei olnud see kokkulepe tsiviilõiguslik, mille täitmist võiks kohtuteel nõuda või selleks muu avaliku võimu abil sundida. Kuid valitsuse ettepanek ja sellele järgnenud kokkulepe on tõuke andnud vähempalgaliste tööliste palgaolude parandamiseks, nagu järgmised võrdlused näitavad.

1. juuli 1926. a. andmete järgi said palka 20 ja suurema arvu töölistega töötavates eratööstuse ettevõtetes juunikuus 8-tunnilise tööpäeva kohta: tekstiiltööstuses ümmargustes arvudes mehi alla 150 m. 800 üldarvust — 2.400, see on 33,3%; naisi alla 130 m. 2.200 üldarvust — 6.000, see on 36,6%. Muis ettevõtetes mehi alla 168 m. 1.300 üldarvust 14.700, see on 8,2%; naisi alla 152 m. 2.400 üldarvust 5.600, see on 42,9%.

Et selgusele jõuda, kuidas valitsuse ettepaneku tagajärjel vähempalgaliste tööliste palgaolud on muutunud, pandi toime ankeet suuremates ettevõtetes, palgaolude kohta septembris ja oktoobris, arvesse võttes, et uued palga alammäärad maksuma pidid hakkama 1. oktoobrist peale. Vastused on saadud 37 ettevõttest, küsitud 41. Nende järgi oli töölisi, kes said palka alla valitsuse poolt ettepanekud alammääradeks: a) tekstiiltööstuses: septembris mehi 1016 üldarvust 2195, see on 46,3%, naisi 1671 üldarvust 4.787, see on 34,9%. Kokku 2.687 üldarvust 6.982, see on 38,4%. Oktoobris mehi 204 üldarvust 2221, see on 9,20%; naisi 201 üldarvust 4.765, see on 4,2%; kokku 405 üldarvust 6.986, see on 5,8%.

Alla normi saajate arv on seega vähenenud 38,4% pealt 5,8%. (M. Martna, stp: Aga kui suur oli see palga tõus?) Sellest ka edaspidi.

Muis tööstusettevõtetes oli septembris mehi — 724 üldarvust 2585, see on 28,0%; naised 424 üldarvust 1180, see on 36%; kokku 1148 üldarvust 3765, see on 30,5%. Aga oktoobris oli mehi 291, üldarvust 2566, see on 11,3%; naised 204 üldarvust 1172, see on 17,4%; kokku 495 üldarvust 3738, see on 13,2%. Alla normi saajate arv on seega vähenenud 30,5% pealt 13,2% peale. Osa vähemsaajatest on algajad või mittetäieajalised töölised, kelle kohta kokkuleppe normid ei maksa. Peale selle tuleb tähendada, et mitte kõik ettevõtted ei jõudnud palgade reguleerimist 1. oktoobrist peale läbi viia, ja palgade ümberkorraldamine edasi kestab, mispärast ettetoodud tagajärgi lõpulikkudeks ei saa lugeda. (B. Eilman, stp: Kas nad ei jõudnud, või ei tahtnud?) Mulle näib, et osalt ei jõudnud sellepärast, et kokkuleppe tingimused välja töötati 16. septembril, pärast seda tulid veel täiendavad läbirääkimised, nõnda et töösturid tegelikult said kätte lõpulikud palgakõrgenduse kavad 1. oktoobri ümber. Praegu see protsess kestab edasi, sellepärast need andmed, mis ma ette toon, ei ole veel lõpulikud.

Nüüd läheme selle juurde, mis teie küsite, nimelt absoluutsete arvude juurde. (M. Martna, stp: Jah, see on kõige tähtsam, kuipalju on palka tõstetud.) Üldse on küsitud ettevõtetes maksetud palka, ületunnitööde tasu ja perekonna-abirahad maha arvatud: septembris 44.799.833 marka — 1.955.227 tunni eest, läbisegi tunnis mk. 22,9; — see on muidugi ankeetlehe järgi. (Vahelhüüe M. Martna, stp poolt.) See on 8-tunnilise tööpäeva eest. Oktoobris on maksetud palka 48.519.886 marka 1.981.316 tunni eest, läbisegi tunnis 24,48 marka. (M. Martna, stp: Mitu protsenti see on?) Seega on oktoobris rohkem maksetud 3.720.053 marka — 26.089 tunni eest, läbisegi tunnis 1 mark 58 penni. (M. Martna, stp: Mitu kopikat see on?) Teie võite välja arvata, kui tööline 8 tundi päevas tööd teeb, siis see teeb üle 10 marga päevas. (Vahelhüüded pahemalt poolt. M. Martna, stp: Päevas 2—3 kopikat saab tööline rohkem!) Kui 10 marka päevas tuleks läbisegamini, siis see teeb välja 250 marka kuus, see ei ole nii väikene raha, mis ei tähendaks midagi tööliste kohta. Kuna palku on tõstetud peaaesjalikult vähempalgalistele, on tegelik palgakõrgendus viimastel suurem kui läbisegi võetud.

Arvesse võttes, et tööstusettevõtted harilikult kahe nädala palga kinni peavad, kuulus

oktoobris väljamaksmisele samal kuul teenitud palgast ainult poole kuu palk, kuna muu osa septembris oli teenitud, seega enne palgade kõrgendamist. Järelikult võib oletada, et ühesuguse töötundide arvu juures terve kuu palga kõrgendus välja teeb küsitud ettevõtetes 5—6 miljonit marka. Sellest summast tuleb meil maha arvata endise ja praeguse natuurasoodustuse hinna vahe. Nimelt hinnatakse palgade reguleerimisel tööliste antavad korterid ja muud naturaalsoodustused turuhindade alusel ümber. Nende endise ja praeguse hinna vahe teeb välja küsitud ettevõtetes umbes 2.700.000 marka. Seega on tegelik palgakõrgendus ankeedi järgi 2.300.000 — 3.300.000 marka. Silmas pidades, et meie suurtööstuses töötas juulikuul üldse 28.794 töölise, kuna ankeedi alla kuulus 10.747 töölise, tuleb arvata, et kogu palgakõrgendus suurtööstuses kuus 5—6 miljonit välja peaks tegema. Täpsemad andmed selguvad siis, kui kokku võetakse kõigi ettevõtete palga andmed, mis statistika teadete andmise praeguse korra juures võiks sündida umbes veebruarikuus 1927. a.

Kaudse pildi palgade kõrgendamise kava läbiviimise praegusest seisukorrast annavad ka töökaitse komissaride ettekanded. Nende ülevaale all on 2.618 töötavat ettevõtet. Nendest ei ole veel palgade kõrgendus läbi viidud kas osaliselt või täiesti 167 ettevõttes, see on 6,4% üldarvust.

Kokku võttes võib olevate andmete põhjal kindlasti tõendada, et valitsuse sammude tagajärjel ei tekstiiltööstuses ega mujal palgaolud üldjoontes ei ole halvenenud, nagu arupärijad väitavad, vaid ümberpöörduvalt — vähempalgalistel kindlasti paranenud. Palgade tõus ei ole küll nii suur, kui seda on mitmelt poolt nõutud, kuid arvestades meie praeguste üldiste kitsaste majanduslikkude oludega ja kindlusetu välja vaatetega, eriti ka tööstuses, ei ole põhjust arvata, et käesoleval momendil võimalik oleks suurel määral palku tõsta. Sellepärast loeb valitsus oma läbirääkimiste tagajärjed rahuldavaks ja ei kavatse selles küsimuses astuda uusi samme, mis ei oleks otsekoheses ühenduses senise kava teostamisega.

Mis puutub küsimusse, kas ei ole üldise vähempalgaliste tööliste palgaolude paranemise juures siiski mõne töölisteliigi teenistustasu vähenenud, iseäranis naturaalsoodustuste ümberhindamise tõttu, siis selgus järeleproovimisel, et mõned niisugused nähtused esile on tulnud. Kuid need ei olene sugugi valitsuse kokkuleppes töösturitega, vaid on selle juhuslikud kõrvalnähtused. (M. Martna, stp: Seda ei saa härra minister ka salata!) Jah, seda ma ei salga. — Kokkuleppe oluliseks

aluseks oli, mida selgesti rõhutati kõigil läbirääkimistel, et natuurasoodustuste ümberhindamisel tööliste rahaline tasu ei tohi väheneda. Sellest põhimõttest on ka üldiselt kinni peetud. Üksikud erandlikud juhtumised on siiski paratamatuks saanud Kreenholmi vabrikus, kus töölised ühesuguste palkade juures väga mitmesuguse väärtusega kortereid kasutasid, praeguse hinna järgi 150 margast kuni 1500 margani. Vabrikujuhatas on kallimahinnaliste korterite pidajatele võimaldanud üle minna odavamatesse, kuid mitte kõik ei ole seda kasutanud. (M. Martna, stp: Kas herra minister on neid kortereid vaadanud) Olen vaadanud — on tõesti halvad korterid, kuid on ka paremaid. (L. Johanson, stp: Ja mispeaasi — asunikkude sealaudad on halvemad!) Asunikkude korterid ei ole paremad. Sellepärast ei tule üksikuid kõrvalkaldumisi oluliseks pidada, seda enam, et Kreenholmi puhas palgakõrgendus — maha arvatud ümberhindamise vahe — 5% kuni 5,5% tööliste üldtasust välja teeb, mida võrdlemisi oluliseks palgakõrgenduseks tuleb lugeda.

On ka arvamisi avaldatud, et natuurasoodustused liialt kõrgelt ümber hinnatud, turuhinnast kõrgemalt. Töökaitse komissaride kaudu kogutud andmete järgi ei ole see õige. Ümberhindamiste juures on arvestatud kohalikkude omavalitsuste andmetega. Kõik uued normid on läbi vaadatud kohalikkude töökaitse komissaride poolt. Iseenesest oli aga ümberhindamine tingimata tarvilik, kuna senine olukord ei võimaldanud õiget ülevaadet palgaoludest. (O. Gustavson, stp: Kas see ka Teil teada on, et töökaitse komissar ise näitab tööandjatele, et ei ole tarvis kõrgemat palka maksta?) See ei ole õige. Minule ei ole mingisuguseid andmeid selle kohta toodud, et seda oleks tehtud, sellepärast ei ole minul põhjust arvata, et see nii on.

Lõpuks tuleb peatuda arupärimises ja küsimuses väljendatud arvamise juures, nagu oleks see valitsuse ülesanne, eratööstuse palgaolusid parandada nähtavasti sunninormeerimise teel. Kui palgaolude parandamist on soovitud sel teel läbi viia, siis ei vasta see valitsuse seisukohtadele. Meie teada ei ole kuskil maal seda valitsuse ülesandeks tehtud. Ka meie põhiseaduse § 25, mille järgi inimeseväärilist ülespidamist tuleb kindlustada seaduste läbi, mis käivad harimiseks maasaamise, eluaseme ja töösaamise, töjõukaitse ning nooruse, vanaduse, töövõimetuse või õnnetuste puhul tarviliku toetuse saamise kohta, ei võimalda seda. Töö ja tasu vahekorrad on cravahekorrad, mille kohta töö-

andjad ja töövõtjad ise peavad kokku leppima. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Ei, seda ei ole seni tehtud. Kus seaduste rikkumine ette tuleb, see on siis teine asi. — Valitsus võib ainult kaudsel teel palgaolude parandamiseks kaasa aidata — vahemehena, näiteks, et poolte vahel kokkulepitud tariifid kohusliku jõu omandaksid, niisama poolte tülide lahendamiseks jne. Igasugused sunniabinõud valitsuse enese või mõne Riigikogu rühma algatusel loeb valitsus tööstuse huvidele kahjulikuks. (Vahelhüüded pahemalt poolt.)

J. Klesment (stp): Arupärijate nimel teatan, et arupärijad vastusega rahuldatud ei ole, ja teen ettepaneku, läbirääkimisi pidada järgmisel arupärimis-koosolekul.

Juhataja **K. Einbund**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

14. Vabariigi Siseministri kohus-
Valitsuse vasta- tetäitja sõjaminister
mine O. Gus- **J. Soots**: Arupärimisele,
tavson'i, L. Jo- mis esitatud O. Gustav-
hanson'i, A. son'i, L. Johanson'i ja A.
Vommi ja K. Vommi ning K. Ast'i poolt,
Ast'i arupäri- on välja mindud eeldu-
misele kogu- sest, et siseministri seis-
duste ja konsi- koht koguduste ja konsi-
tooriumi arhiiv- tooriumi arhiivide üle-
vide asjus. andmise asjus ebaseadus-
lik on. Arupärimises ja

eriti herra rkl. Gustavson'i põhjenduses, mis ta Riigikogus ette kandis, on aga rohkem kõnet asja poliitilisest ja ajaloolisest küljest, kui seaduslikkuse küsimuse valgustamisest. Arupärimises on vaid öeldud, et siseministri kokkulepe on ebaseaduslik, sest § 65. ei kõnelevat mingist eranditegemisest arhiivides leiduvate teisendite suhtes, arhiivid tulevad kõigega üle anda.

Perekonnaseisu seaduse mõte on, perekonnaseisu registreerimist üle võtta kiriku käest, kes nüüd eraõiguslikuks asutuseks muutunud, riigi kätte ja ühes sellega ka üle võtta dokumendid, mille põhjal perekonnaseisu tunnistusi seni välja anti, mis kuulusid perekonnaseisu arhiivi. Perekonnaseisu arhiivide üleandmisel kerkis ülesse küsimus, kas lugeda koguduste isikuraamatuid — Personalbücher — mis kirikuõpetajate käes ja meetrikaraamatute teisendeid, mis konsistooriumis alal hoiti, perekonnaseisu arhiivi hulka või mitte.

Isikuraamatud on tegelikult koguduse liikmete nimekiri, kuhu kirikuõpetajad on tei-

nud ka oma märkusi nende liikmete iseloomustamiseks ja nende ülevalpidamise kohta, mis täiesti salased on. Väljavõtted, mis nende raamatute põhjal tehti, kandsid asjaselgitavat laadi ja neil ei olnud dokumendi iseloomu. Kohus võttis nad ka sarnastena, nad ei olnud meetrikad. Samuti ei olnud seaduslikku alust ja ei tohtinud perekonnaseisu tunnistusi välja anda meetrikaraamatute teisendite põhjal, nad ei olnud audentsed teisendid, vaid olid ainult ärakirjad, mis olid määratud konsistooriumile, et õnnetuse korral raamatud alles jääksid.

Kuna ühelt poolt seaduste järgi ei isikuraamatud kui ka meetrikaraamatute ärakirjad ei olnud dokumendid, ei olnud ka juba puht otstarbe seisukohalt tarvidust siseministeeriumi arhiivi koormata raamatutega, millega siseministeeriumil õieti midagi peale ei oleks olnud hakata. Sellepärast on täiesti seadusemõtte kohane, kui siseminister arhiivi mõiste äramääramise juures eelpooltähendatud raamatud perekonnaseisu arhiivi mittekuuluvaks tunnistab ja nende üleandmise nõudest loobus, millega hiljem ühinesid ka administratiiv osakonnas selle küsimusega tegemist teinud juhtivad ametnikud.

Mis puutub küsimuse poliitilisse küljesse, mis arupärimise põhjendaja poolt suuremat tähelepanu leidis, siis võib öelda järgmist. Perekonnaseisu seadusega läbiviidud reform on meie riigi elus väga suure ulatuse ja tähendusega, ja loomulikult ei võinud sarnane reform läbi minna, ilma et ta mõnesuguseid raskusi esile ei oleks toonud. Need raskused on ilmsiks tulnud nii uute perekonnaseisu ametnikkude poolt, kes paljude selgitavate küsimustega on pööranud siseministeeriumi poole, kui ka kirikuõpetajate poole, kes enne registreerijateks olnud. Paistab, et mõne arusaamatuse tõttu on seal takistusi leitud perekonnaseisu ametnikkudeks hakkamisel. Ja kuna siseministeeriumil on korda läinud neid arusaamatusi kõrvaldada, on need takistused nüüd ka kõrvale jäänud. Kui siseministeeriumil korda on läinud perekonnaseisu seaduse teostamist siledale teele viia rahulikult, ilma suuremaid konflikte sünnitamata, ilma suuremaid laineid tõstmata ja sealjuures ilma, et ta Riigikogu enamuse tahtest, mis seaduses väljendatud, kõrvale oleks kaldunud, siis arvab Vabariigi Valitsus, et ka Riigikogu enamuse selle küsimuse korraldamise heaks kiidab. (O. Gustavson, stp: Kõik?) Küllalt! (Naer.)

O. Gustavson (stp): Arupärijate nimel teatan, et meie antud vastusega rahuldatud

ei ole ja teen ettepaneku, läbirääkimised pidada järgmisel arupärimis-koosolekul.

Juhataja **K. Einbund**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

15. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele Eesti panga asjus.

A. Rei (stp): Härra rahaministri vastus meie arupärimisele ei vaja põhjalikku ümberlukkamist, sest et rahaminister õieti kõike seda kinnitas, mida meie oma arupärimises ette tõime. Kui rahaministril võimalik oli üht või teist meie poolt ettetoodud asjaolu õiendada, siis olid need niisugused asjaolud, mille

kohta ma arupärimist põhjendades tähendasin, et nad sugugi olulised ei ole, sest et näiteks sugugi tähtis ei ole, kas hilja protesteeritud ä vista vekslid oli 75 miljoni eest või 57 miljoni eest. Tähtis on vaid see, et sarnaste hilja protesteeritud vekslite summa kümnetesse miljonitesse ulatub. Ka härra rahaminister pidi tunnistama, et muidugi oleks ettevaatlikum olnud, kui need vekslid oleksid protesteeritud õigel ajal. Härra rahaminister pidi otsekoheselt tunnistama, et panga tegevuses on ette tulnud niisuguseid eksimisi ja vääratusi, mis Vabariigi Valitsusele on võimatuks teinud välja astuda panga juhatuse kaitseks etteheidete ja süüdistuste vastu, mis ajalehtede kaudu teatavaks saanud. Seega on kõik see, mis meie oma arupärimises ette tõime, valitsuse poolt rahaministri suu läbi kinnitamist leidnud.

Mis puutub eriti teise arupärimises puudutatud asjaolusse, nimelt sellesse, et Eesti pank ei ole ilmutanud küllaldast hoolt ja muret riiklikkude kahjutasunõuete kindlustamiseks nende kahjude suhtes, mida Harju panga pankrottijäämine sünnitanud, siis siin toob rahaminister ette üksnes vormiliku vabanduse, või õigem — ettekäände, et on määratud likvidatsioonikomisjon, mis töötab kohtuliku järelevalve all seaduslikus korras ja sellepärast on selles asjas sammude astumine likvidatsioonikomisjoni asi; valitsust olevat aga informeeritud, et likvidatsioonikomisjon on omalt poolt kohtule teatavaks teinud kõik väärnähtused, mis Harju panga tegevuses ilmsiks tulnud ja komisjoni nõudmisel olevat aresti alla pandud üksikute süüdlaste varandused. Ma arvan, et seda seletust Harju panga asjus ei saa kaaluvaks lugeda. Harju panga konsortsiumi operatsioon on sellele pangale kuuldavasti enam kui 60 miljonit marka kahju sünnitanud.

Neil päevil ilmus ajalehtedes teade, et see kahjusumma täpselt 66 ja pool miljonit marka välja tegevat. Teiste sõnadega — enam kui terve Harju panga põhikapital on konsortsiumi operatsiooniga Harju panga kasast välja pumbatud. Isikud, kelle taskusse see raha läks, peaksid selle summa tagasi maksuma, ja Eesti pank, kui Harju panga kõige suurem kreditor, on äärmiselt sellest huvitatud, et see summa neilt sisse nõutaks. Kus nii suured summad kaalul, seal peaks suuremat aktiivsust näidatama. Üldse, kui meie vaatame vahekorda, mis oli Eesti pangal Harju pangaga, siis saame niisuguse mulje, et seal väga kodune vahekord valitses. Nii on näiteks Harju pangale tegelikult antud krediit sagedasti kaugelt suurem olnud, kui vormilikult avaldatud krediit. Nii näiteks oli juhtumisi, kus Harju pangale oli avatud krediiti 40 miljonit marka, ja panga poolt oli esitatud laenukindlustusi 40 miljoni marga peale, tegelikult aga oli krediiti välja antud 103 miljonit. Õieti ei oska mina hästi aru saada, kuidas see võimalik on, et ühes pangas, liiategi veel riigipangas, antakse kellelegi rohkem krediiti välja, kui temale vastava kompetentse pangaorgani poolt on otsustatud krediiti avada, misjuures isegi seda tähele ei panda, kas laenusumma ka kindlustatud on. Kui meie aga küsime, missugused need kindlustused olid, mida Harju pank Eesti pangale andis, siis näeme, et need enam kui nõrgad olid. Kui Harju pank lõpuks maksujõuetuks jäi, oli Harju panga kontokorrentarve Eesti pangas kindlustatud vekslitega 76 miljoni marga peale. Kui aga neid vekseid hakati järele vaatama, siis selgus, et vekslid 68 miljoni marga peale on täiesti kõlbmatu praht, millel mingisugust väärtust ei ole, sest et nad enamasti niisuguste firmade poolt välja antud või shireeritud, nagu maksujõuetuks jäänud „Kosmos“ ja teagu sarnased. Isegi Harju panga soolovekseid võidi vastu võtta 10 miljoni eest, mis täiesti põhikirja vastane. Niisuguste materjalidega on Harju panga võlad kindlustatud olnud. Peale selle on Harju panga poolt kontokorrentarve kindlustuseks esitatud veel tähtajaliste hoisusummade hoiupileteid 15 miljoni marga peale, mida Eesti pank nüüd ise 6 miljoni marga peale hindab, ja sellegi hindamise juurde võib küsimisemärgi seada.

Edasi on panditud obligatsioone 17 ja poole miljoni eest, mida Eesti pank praegu hindab 11.725.000 marga peale. Vaadates neid pante, millega Harju panga kontokorrentarve oli kindlustatud, saame tahtmata niisuguse mulje, et Harju pangalt on pante vastu võetud täitsa kinnisilmi ilma kontro-

leerimata, kas nad enesest mingit väärtust kujutavad või on need paljad paberitükid, millele vormitaitmiseks miskisugused nimed alla kirjutatud. Ja isegi niisugustest kindlustustest on, nagu juba tähendasin, 2 ja poole kordselt üle mindud. Niisugune asjaajamine näitab, et Harju panga ja Eesti panga vahel on rohkem kui sõbralik vahekord valitsenud. Ometi peavad kõik pangad, olgu erapangad või riigipangad, ja iseäranis just riigipangad, oma asjaajamise väga kindlat ja valju korda pidama, ja eriti on vaja vastuvõetavaid pante ja kindlustusi piinliku hoolega kontroleerida. Seda nõuab krediitseadus, ja rahaministeerium on kohustatud selle järele valvama, et pankade asjaajamine korralik oleks. Isegi kriminaalseaduse ees on pangaametnikud erilisse seisukorda seatud, — nad vastutavad süütegude ja väärnähtuste puhul valjemas korras, kui muude eraärde ametnikud, nimelt — nad vastutavad samas korras kui riigiametnikud. Kui aga riigipangas valitseb niisugune lohakas ja korralagedus, millest ma siin näiteid ette tõin, siis on see otse andeksandmatu, sest riigipangas peaks ometi veel piinlikum kord valitsema, kui erapankades. Kui mõnes erapangas, näiteks Scheeli pangas oleks korralagedus valitsenud, et avatud krediitidest üle minnakse ja laenukindlustusi täitsa kontroleerimata vastu võetakse, siis oleksid minu arvates küll niisuguse pankiiri omaksed või sugulased ammugi küsimuse üles tõstnud, kas ei tuleks niisugune pangapidaja Seevaldi saata ja pillajaks tunnistada. Sest nõnda ei tohi ometi kümnetesse ja sadadesse miljonitesse ulatavate summadega ümber käia, liiati kui see mitte oma raha ei ole, vaid riigi ja rahva raha. Meie kuulsime täna eelmise arupärimise juures, et on reservist võetud tegevasse väkke keegi isik, kes suurele hulgale kaaskõdanikkudele suuri kahjusid teinud, misjuures aga kahjusaajad ei ole tarvilikuks pidanud tema varandust aresti alla panna, et vähemalt osagi oma kahjudest sel kombel tagasi saada. On päris selge, et niisugustelt ärialal läbipõlenud isikutelt enamasti midagi võtta ei ole, sest et nad on jõudnud oma varandused naiste nimele ümber kirjutada, ja oma kinnisvaradele niisuured obligatsioonid peale teha, et sealt midagi võtta ei ole. Harju panga konsortsiumi tegelased on solidaarselt vastutavad Harju panga kreditoride ees kõigi nende kahjude eest, mis nad Harju pangale teinud. On teada, et need isikud likvideerivad oma kinnisvarasid. Kui need kinnisvarad likvideeritud, siis pole neist enam midagi võtta. Seni kui hilja ei ole, tuleks samme astuda nende varanduse aresti alla panemiseks. Seda ei ole aga tehtud. Kui Eesti pangas nii

vähe hoolt kantakse riigi huvide eest ja kui Eesti panga asjaajamises on suur korralagedus valitsenud, siis on selle eest vastutav Vabariigi Valitsus, kui Eesti panga täiskogu, kes seda kõike on lasknud sündida ja kes küllalt aktiivselt ei ole panga tegevust korraldanud ja tema järele valvanud. Niisugusele valitsusele võime täie õigusega ette heita, et ta ei ole riigi huvide ja riigi varanduse eest küllalt hoolitsenud. Sellepärast paneb meie rühm ette, ülemineku-vormeliga tunnistada, et valitsus ei ole Eesti panga tegevuse järele valvamises tarvilikku hoolt üles näidanud.

H. Rebane (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Rkl. Rei puudutas Harju panga küsimust sellelt seisukohalt, et Eesti pank ei ole küllalt riigi kahjusid kindlustanud. Sellelt seisukohalt on seda küsimust ligi 1½ aastat käsitatud. Kuid lubatagu mul küsimust käsitada sellelt seisukohalt, et Eesti pank ise ei ole omal ajal riigi kahjusid küllaldaselt kindlustanud. Omal ajal kui Harju pank likvideerimisele määrati, läks just Eesti panga pärast riigil summasid kaduma. Ei oleks nii ruttu tarvis olnud Harju panka likvideerimisele määrata. Sellejuures lubatagu mul memoreerida üksikuid fakte. Harju panga vastane aktsioon algas 1924. a. teisel poolel, tähendab ajal, kui hakati krediite sisse nõudma. Harju panga osaliste seletuste järgi 1924. a. sügisest kuni 1925. a. kevadeni ära tasutud umbes 25.000.000 marka, 1925. a. aprillikuul selgus, et panga kassapidaja ligi 4.000.000 pangakassast kõrvaldanud. Samal ajal sai teatavaks, et ärimees Heinrich Habicht tshekkidega üle 2½ miljoni marga välja on võtnud, mis teatavasti panga klientide hulgas suuremat ärevust tekitas, mille tagajärjel erakorraliselt hoiusummasid tagasi nõudma hakati. Panga juhatus pööras Eesti panga poole palvega, võimaldada erakorralist laenu 15.000.000 marga suuruses, millega ta rahutukslänud hoiusummade omanikke täies ulatuses rahuldada arvas võivat. Palutud laenu peale esitati Eesti pangale suurema summa katteks mitmesuguseid aktsiaid, mis hiljem Eesti panga poolt umbes 10.000.000 marga väärtuses ära müüdi. Eesti pank võttis aktsiad küll vastu, kuid andis nende peale ainult 500.000 mk. Ka kindlustuseks pakutud Harju panga kinnisvarade obligatsioonide peale laenu ei antud. Kui panga seisukord kriitiliseks hakkas minema, pakuti väljaspoolt panga aktsionäride, Allied American Corporation'i poolt pangale 1. maiks 1925. a. 100.000.000 marka uut operatsioonikapitali. Et see nii on, näitab kiri, mis aktsionäride poolt pangale 25. veebruaril 1925. a. tulnud ja kus on Vene keeles öeldud:

„Настоящим подтверждаем, что мы обязуемся предоставить в распоряжение Харью Банка до 1-го мая с. г.“ — pärast pikendati seda 1. juunini — „для его оборотных средств не менее Ф. Стр. 50.000.“ — see tähendab umbes 100.000.000 marka, „при непременно условии получения от Эсти Банка письменного подтверждения, что он не будет требовать от Харью Банка погашения долга последнего Эсти Банку более условленных 2 с половиной процентов в каждые три месяца и уплаты нарастающих процентов, а также не будет требовать дополнительных обеспечений.“

Et Eesti pank sellega põhimõttelikult nõus oli, järgneb sellest vastusest, mis Eesti pank 12. märtsil 1925. a. Harju panga juhatusel saatis: „Vastuseks Teie kirja peale 25. veebruarist 1925. a. teatan, et Eesti panga juhatus oma nõusolekut avaldab Harju panga tarvilikult kindlustatud võlasumma kohta neis piirides, nagu see 1. jaanuariks 1925. a. oli, järgmist tasumise kava mõlemi panga vahetkordade aluseks võtma: 1) iga kolme kuu jooksul alates 1. jaanuarist 1925. a. tasub Harju pank eelnimetatud võlasummast vähemalt 2½ %, välja arvatud võlaarve nr. 3, mille tasumise kord varem kindlaks määratud; 2) kahe nädala jooksul pärast arvete väljavõtte kättesaamist tasub Harju pank oma võla eelmise veerandaasta protsendid. Need tingimused on maksvad eeldusel, et Harju pank hiljemalt 1. maiks 1925. a. vähemalt \$ 50.000 väliskapitali oma tegevuse alustamiseks juurde muretseb.“ Nagu neist kirjadest selgub, oli pakkumine ja oli ka põhimõttelik Eesti panga nõusolek nende tingimuste vastuvõtmiseks, mis Harju pank esitas. Kuid siiski leiti tarvilikuks Harju panga likvideerimisele asuda. Ma ei kõnele sellest, kas Harju pank oli tarvis likvideerida või mitte, vaid ma kõnelen sellest, et ei olnud mingisugust alust Harju panka likvideerida nii ülepeakaela. See oli kahjulik Harju pangale ja tema klientidele, samuti ka Eesti pangale. Kuidas oleks võidud lahendada Harju panga küsimust? Esitatud nõudmisega Eesti pangale 15 miljoni margalise laenu läbi, mida pärast alandati 10.000.000 peale, millega oleks suudetud rahustada neid hoiusummade omanikke, kes ärevusse sattunud. Teiselt poolt teatas Alamerica esitaja veel maksujõuetuks kuulutamise päeval, et tema valmis on Harju pangale operatsiooni kapitaliks andma 25 miljonit marka sel juhtumisel, kui Eesti pank omalt poolt sama palju annab. Kuid seda ettepanekut ei võetud arutamisele. Siis loodeti, et Eesti pank mõne kompromiss ettepaneku esitab, nii et võimalik oleks likvi-

deerimist ära jätta, kuid seda ei tehtud ja pank sunniti likvideerimisele. Ja kui asi kohtu ette tuli, siis ei võetud seda ka seal üles. Likvideerimine oleks võinud olla, mitte sunduslik vaid vabatahtlik Eesti panga kontrolli all. Kui tarvilik oleks olnud, oleks võidud seks puhuks eriseadus välja anda, kui muidu asja raske oleks läbi viia olnud, kuid seda kõike ei tehtud. Asuti sunniviisilisele likvideerimisele ja selle tagajärg oli, et kahju said mitte ainult Harju pank, vaid kannatasid ka Harju panga kreditorid. Muidugi sel oli oma poliitiline tagamõte, mispärast see nii tehti. Mis sellega kätte on saadud? Taheti asja valimiseelset võitlusel ära kasutada, kuid sellel ei olnud tagajärgi. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Hea küll, kui Teie mind ei taha uskuda, siis kuulake, mida ütlevad hoiumsummade omanikud ise, kelle seljas nii palju ratsutatud ja poliitikat tehtud. Nad ütlevad: „Analüüeerides Harju panga katastroofi põhjusi, niipalju kui selleks võimalik olnud andmeid koguda, selgub, et need põhjused kaugelgtki nii lihtsad ei ole, et neid ainult Harju panga seinte vahelt otsida tuleb. Sündmuste käigu arengus tuleb paratamatult esile asjaolu, et suurem osa vastutusest Harju panga katastroofi ja eriti selle järelduste asjus rahaministeeriumi õlgadele langeb.“ Selles ütelus on natukene ettevaatlik oldud. Rahaministeeriumi asemel peaks olema Eesti panga tollaegne juhatus. „Meie eluliste huvide täielikuks ignoreerimiseks on asjaolu, et Harju pank rahaministeeriumi nõudel maksujõuetuks tunnistati ja sunniviisil likvideerimisele määrati vanade iganenud Vene paragrahvide järgi, selle asemele, et likvideerimist, kui see ette võeti, toimetada vabatahtlikult Eesti panga kontrolli all, või mõnel muul viisil.

Meile kõigile on päevaselge, et sunnirealiseerimine tähendab varanduste poolmuidu äravõtmist, sest et Eestis vaba kapital ja sellega ka ostjad puuduvad. Nii on Harju panga maja, mille väärtus vähemalt 40—50 miljonit, oksjoniteel müüdud Eesti pangale 20 miljoni eest, samuti sisseseade, panditud Persia vaibad, mis mitusada tuhat väärt, müüakse mõnekümne tuhande eest ja samal viisil kõik panga varandused ja kindlustused. Muu likvideerimise viisi juures oleks ikkagi mitmesugused kokkulepped võimalikud olnud, kus kreditorid ise vabal kokkuleppel ühe või teise panga väärtuse või objekti omandavad ja sellega oma raha päästavad. Praegune likvideerimine seda aga ei võimalda.“

„Rõhutame eriti“ ütlevad kahjukannatajad, „et rahaministeeriumi põhiviga seisab selles, et mitmesaja miljonilise aktivaga ettevõtte

likvideerimist lastakse toimida vana Vene seaduste järgi, arvestamata sellega, et meie pärast ilmasõda hoopis erilistes oludes elame, kus kapital ja rahva ostujõud miinimumini on langenud. Ka mujal riikides on pärast-sõjaaegse mõõna tagajärjel pankades maksuraskusi ette tulnud, kuid igalpool on leitud ja tarvitusele võetud abinõud sunniviisilise likvideerimise ärahoidmiseks ja seega hoiumsummade omanikkude kahjud ära hoitud. Meil aga ei ole suudetud või tahetud seda teha.“

Tuletan meelde, et näiteks teistes maades, nagu Taanis ja Norras on pangad eriliselt raskes seisukorras olnud, kuid seal ei ole pangad sunniviisil likvideerimisele määratud. Ka olid Läti „Kommertspangal“ suured raskused, kuid riik ei määranud seda panka sunniviisil likvideerimisele, vaid igalpool on tarvitamisele võetud igasugused abinõud, et sunniviisilist likvideerimist ära hoida.

„Ja mis on siis selle tagajärged“, küsivad kahjukannatajad: „Usaldus Eesti pankade vastu on kõigutatud, niihästi oma kodanikkude hulgas kui ka väljamaal. Paljudele kodanikkudele on osaks saanud teenimata ühiskondlik ülekohus selle tagajärjel, et vastavad riiklikud organid ei ole suutnud või tahtnud kodanikkude huvidekohaselt talitada...“

Ma kandsin ette hoiumsummade kahjusajate omanikkude kirja Vabariigi Valitsusele, ja arvan, et minul sellele midagi enam juurde lisada ei ole.

Juhataja **K. Einbund**: Riigikogu koosolek on kestnud üle kahe tunni, kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 12.10 min.

Pärast vaheaga jätkub koosolek kell 12.25 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal sekretär **M. Juhkam**.

Juhataja **K. Einbund**: Riigikogu jätkab tööd.

Rahaminister **L. Sepp**: Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Lisaks juba tähendatud asjaolule, mis ma eelmisel koosolekul ette kandsin, juhin tähelepanu asja vormilise külje peale, et valitsust ikkagi Eesti pangas esiletekinud sündmustes liig vastutavaks teha ei võiks. Ka need ä vista vekslid, mis õigel ajal protesti pole läinud, kuuluvad suurelt osalt eelmise valitsuse ajajärku, kuna viimase valitsuse ajal on sarnaseid veksleid olnud ainult 2 à Mk. 250.000.— Samuti, mis puutub

Harju pangale antud laenudesse, või mis teiselt poolt ette toodi, kõik need süüdistused ulatuvad ajajärku, mil praegune valitsus ei tegutsenud. Tähendab, võiks nendes küsimustes nüüd tagant järele süüdistuse tõsta üksikute inimeste vastu, minu vastu eriti, ja sellekohaselt tuleks ka ettepaneku vormel ümber redigeerida.

Samad asjaolud, mis härra Rei poolt ette toodi Eesti panga poolt antud laenude kohta Harju pangale, need on omal ajal endise valitsuse poolt kohtuvõimudele selgitamiseks antud. Kõik need materjalid olid prokurööri käes, ja lühikese aega tagasi, praeguse valitsuse aegu, tuli prokurööri poolt teade, et asi on kriminaal korras ära lõpetatud. Materjalid on praegu veel täiendavalt läbivaatamiseks administratiiv korras.

Mis puutub Harju panga varanduse massi huvide kaitsesse, siis tähendasin, et seal saab vastutusele võtta ainult likvideerimise komisjon, mitte aga üksikud nõudjad massi vastu, või üksikud panga kreditorid. Tähendab, Eesti pangal oleks raske olnud iseseisvaid samme astuda.

Mis puutub likvideerimise komisjonisse, siis on ta oma tegevuse üle järgmist teatanud: „A. S. Harju pangas ettetulnud väärnähtuste — krediit-seaduse ja panga põhikirja rikkumises — kohta sisaldas andmeid vannut. hooldajate aruanne rahukogule, millest rahukogu otsustas 10/16 juulil saata ära kirja rahukogu prokuröriile vastavateks korraldusteks. Peale selle algasid kohtuvõimud eeluurimist; eksperdid selgitasid, peale muu, nõndanimetatud Harju panga konsortsiumi operatsioonidega sünnitatud kahjud. Üksikute panga ametnikkude süüdistusajad olid alustatud osalt end. juhatuse (kassapidaja Serg), osalt samuti vannut. hooldajate algatusel (H. Torokoff); mõned teated on likvideerimise komisjoni poolt prokuratuurile saadetud.

Likvideerimise komisjon on palunud end tsiviilnõudjaks tunnistada kriminaal-protsessis A. S. Harju panga asjus; komisjon palus 26. oktoobril l. a. tsiviil-nõudmist Mk. 66.040.419. kindlustada M. Jaakson'i, K. Maurits'a, A. Gnadeberg'i, K. Pätsi, J. Laidoner'i, V. Pihlaka, A. Virkhaus'i ja J. Rumberg'i varanduse aresti alla võtmiseks.

Tähtsamate asjade kohtu-uurija määrusega 3. III s. a. on Harju panga likvideerimise komisjon tsiviilnõudjaks tunnistatud. Tähtsamate asjade kohtu-uurija määrusega 28. X s. a. on eelkindlustuse kohta ettepanek tehtud (ja rahukogu poolt otsustatud ja täitmisele pööratud) end. direktorite A. Gnadeberg'i ja M. Jaakson'i varanduse peale, kuna komisjoni palve J. Laidoner'i, K. Pätsi, Joh. Rumberg'i,

K. Maurits'a, V. Pihlaka ning A. Virkhaus'i varanduste peale aresti panemise asjus on tagajärjeta jäetud, sest seni pole kohtuvõimud nende vastu süüdistust esitanud.

Mis puutub Eesti panga nõudmistesse Harju panga vastu, siis nagu Eesti panga juhatuse teadaandest näha, on Eesti panga nõudmine 13. XI 1925. a. 110.000.000 mk. Sellest on realiseeritud käsipandid 13.000.000 mk., panga käes on veel realiseerimata käsipante 12.000.000 mk. suuruses, nii et jääks järele 84.000.000 margaline nõudmine. See nõudmine on Harju panga likvideerimise komisjoni poolt registreeritud, ja Eesti pank saab sealt osa nagu teised nõudjadki, 40% ehk 30.000.000 mk. kindlasti. Jääks siis vahe 50.000.000 marka, mille kättesaamine esialgu teada pole ja kindel pole. Umbes sama suure kahjuga on Eesti pank ka rehkendanud, kirjutades läinud aasta kahjudeks 54.000.000 mk. Nii et Eesti panga äriseisus kahtlasi nõudmisi, mille kättesaamine võimatu on, üleval ei ole. (M. Martna, stp: Ja siis kui tulevad, siis kirjutatakse maha!) Kuid mahakirjutatud summa veel ei tähenda, et nõudmisest enesest loobutud. Aga siiski Eesti panga bilanss nõuab sedavõrd usaldust, et selle tõsiasja pean teatavaks tegema, et Eesti panga bilansis või äriseisus kahtlasi nõudmisi Harju pangaga ühenduses enam ei ole.

A. Rei (stp): Härra Rebane luges siit ühe pikema märgukirja ette, mida Harju panga kahjukannatajad kokku seadnud ja Vabariigi Valitsusele saatnud. Harju panga kahjukannatajad on väga mitmesugused. Kõige suuremad kahjukannatajad on muidugi need, kelle lõbus tegevus Harju panga pankrotti jäämisega lõppes, see on — selle panga juhtivad tegelased ja aktsionärid. Härra Rebase poolt ettelõetud märgukirja tooni järgi peab arvama, et see nimelt seda sorti „kahjukannatajate“ poolt kokku on seatud. Et ta hoiusummade omanikkude poolt oleks kokku seatud, selles lubatagu mul kahelda. Mul on nimelt ka üks märgukiri käepärast, mille ma tahan ette lugeda, et Riigikogu võiks näha ja kuulda, mis räägivad hoiusummade omanikud Harju panga asjade üle.

See märgukiri on vist tänavu suvel esitatud Riigivanemale, Eesti pangale ja kohtuministariumile, ta on kokku seatud 76 Tallinnas elutseva Harju panga kahjukannataja poolt. Sellest märgukirjast loeme muuseas: „Harju panga rahalistest raskustest kõneldi juba aasta enne seda (sulgumist mais 1925.) See oli avalikuks saladuseks rahal. ringkondadele, kuna laiad ringkonnad sest veel midagi ei aimanud. Nähes, et Eesti

pank Harju panka edasi rahaliselt toetab, viisid hulgad edasi sinna hoiule omad viimased veeringad. Nad rusaaldasid Harju panka, kui vanemat Eesti rahaasutust, kelle asutajateks nimekamad Eesti mehed. Samal ajal ilmused sagedased kirjutused ajalehtedes selle üle, et Harju panga seisukord kindel. Need kirjutused olid nähtavasti välja läinud Harju panga ringkondadest.

Igas riigis on viisiks, et riigipank, kes erapanke sularahaga varustab, peab ühel või teisel viisil valju kontrolli erapankade üle. Arusaadav, — riigipank, kelle ülesandeks riigis rahapoliitikat juhtida, peab teadma, mis tema poolt antud rahaga tehakse, mis otstarbeks seda tarvitatakse, ning kas see raha küllaldaselt kindlustatud on. Ka Eesti pank oleks pidanud nii talitama, kuid seda Harju panga suhtes nähtavasti teinud ei ole.

Iga eraisik, kes oma veeringad Harju panka hoiule viis, teadis, vähemalt oli kindlas arvamises, et pank töötab väljakuulutatud panga põhikirja alusel. Kas on ta aga sellel alusel töötanud? Ei! Oleks Harju panga juhatus seda teinud, siis poleks pank kunagi maksujõuetusse sattunud. Panga juhatus on oma võimupiiridest (põhikirja järele) üle astunud ja seega panga sarnasesse seisukorda viinud, et hoiusummade omanikud võivad rahast täitsa ilma jääda.

Kellel oli aga võim ja õigus Harju panga tegevust kontroleerida ja ta tegevuse järele valvata peale nende, kes selleks põhikirja järgi õigustatud ja kohustatud? Meil, hoiusummade omanikkudel, küll seda võimu ega õigust ei olnud. Aga Eesti pangal oma täiskogu Vabariigi Valitsuse kaudu oli see küll. Mitte üksnes õigus, vaid otsekohene kohustus teravamal kujul sest ajast peale, kus ilmsiks tulid tundemärgid, et Harju pank raskustesse sattunud, kui teatavaks sai, et Harju pank riskant ettevõtteid finantseerib ja isikutele laene andis, kellelt juba laenu andmise ajal laenu tagasisaamiseks lootust polnud.

Seda kohustust Eesti pank pole täitnud, Eesti pank aga hakkas oma poolt laene kindlustama, võttes Harju pangalt käsipante jne. Kuid tol ajal olid Eesti pangal palju suuremad kohustused kui laene kindlustada.

Nii Eesti pank oma täiskogu Vabariigi Valitsuse näol, kui ka rahaministeerium vaatasid rahulikult pealt, ning lubasid Harju pangal vabalt edasi tegutseda. Kellelgi polnud ju ühtki põhjust arvata, et Harju panga tegevust rahaministeerium oma ametiasutuse kaudu kordagi ei revideerinud, mida kred. seadus ometi nõuab. Kust võisime meie, hoiusummade omanikud, seda teada?

Samal ajal, kui Harju panga juhatusel ja kindlasti ka Eesti pangal ja rahaministeeriumil teada oli, et Harju pank pankrotti jääb, lubati Harju panga juhatusel avaldada ajalehtis järgmine kuulutus: „Kajas“ nr. nr. 32 ja 51, 3. ja 23. veebr. 1925. a.: „Kas Teie rahad ja sissetulekud on kindlad? Ärid on praegusel ajal seotud suure riisikoga ja ei ole tulutoovad. Aktsiate hinnad näitavad tagasiminekut ja dividendid pole kindlad. Laenata raha välja on kardetav. Üksikul puudub kindlustus rahade tagasi saamiseks. Pange hoiule meie juurde, ja meie maksame Teile 3 kuu pealt 10%, 6 kuu pealt 10% ja aasta pealt 12%, ja Teie olete kindlad, et Teie rahad tagasi saate ühes %%.“ (Naer.) „Panga juhatus, kes sellega toime saanud, teades, et pank neid rahasid, mis sellel kuul panka hoiule tuuakse, nende omanikkudele enam osaliseltki tagasi maksta ei suuda, on jultunud raha väljapetmisega, sõna tõsisel mõttes toime saanud. Ja kui Eesti pank seda lubas sündida, teades Harju panga rahalist seisukorda, siis on Eesti pangal kohustus nüüd sellest vastav järeldused teha.“

Palve 2. punktis on öeldud: „Hr. kohtuministrile kui kindr. prokurörile ülesandeks teha: K. pal. prokuröri kaudu välja selgitada süüdlased Harju panga maksujõuetuks jäämise asjus ja neid vastutusele võtta, samuti süüdlased vastutusele võtta nõrga järelvalve teostamise pärast.“

Me näeme, et Harju panga hoiusummade omanikud hoopis teist keelt kõnelevad, kui need „kahjukannatajad“, kelle märgukirja härra Rebane siin ette luges. Nende seas valitseb suur ärevus sel puhul, et nende palvel neid tagajärgi pole olnud, mida nad lootsid ja ootasid.

Siis rääkis härra Rebane, ja sellest oli ka tema poolt ettelõetud märgukirjas jutt, — et kui oleks Harju pangale veel laene juurde antud, või kui oleks neid pikendatud, siis poleks Harju pank pankrotti jäänud, ja poleks neid kahjusid olnud. Aga härra rahaminister on rahaasjanduse komisjonis seletanud, et juba üks aasta enne maksujõuetuks jäämist oli Harju panga seisukord kriitiline, ja siis on antud temale õige suur summa, mida ma täpselt ei mäleta, mis aga kümnetesse miljonitesse ulatas, selleks, et teda välja aidata. See oli kampril pitsimine hingevaakuvale haigele. Kui seda kampril oleks rohkem pitsitud, siis oleks riigi kahju, mis praegu umbes 55 miljonit välja teeb, 20—40 miljoni võrra suurem olnud, riigi raha oleks niipalju rohkem kaotsi läinud, maksumaksjad oleksid pidanud selle kinni maksuma, ja muid tagajärgi poleks sellel olnud. Kui pangas niiviisi asju aetakse, nagu see Harju panga suhtes

Torokoff'i protsessis ilmsiks tuli, kus Torokoff oma kuritegu sellega vabandas, et Harju pangas niisugune korralagedus valitsenud, et see otse ahvatlenud kuritegevusele, siis niisugusse ettevõttesse veel rohkem riigi raha juurde anda oleks mõtetu tegu olnud.

Hea meelega kuulsime sellest, et Harju panga likvideerimise komisjon on siiski mõnesuguseid samme astunud panga kahjutasu nõuete kindlustuseks. On nõudnud — eriti panga konsortsiumi liikmete varanduse aresti alla panemist jne. Milles selle kurikuulsa konsortsiumi lugu seisab, sellest kirjutati omalajal „Postimehes“ järgmiselt: „Harju panga asutamisel 1919. a. kujundas rühm isikuid erakokkuleppe alusel Harju panga konsortsiumi. Konsortsiumi kuulusid isikud Harju panga nõukogust ja juhatusest. Paluti ka isikuid väljast poolt. Konsortsium müüs Harju panga tegevuse algul tunduva osa Harju panga aktsiaid ühele Taani pangale, mille eest saadi suurem summa välisvaluutat. Sel ajal kui aktsiad Taani pangale müüdi, maksis Taani kroon 6—7 Emk. Mõne aja pärast sattus Taani pank kitsikusse ja oli sunnitud Harju panga aktsiaid edasi müüma. Aktsiad hakkasid rändama, sattusid Soome ja sealt ringkäigul Scheeli panga kontori kätte Tallinna. See viis Harju panga tegelased ärevusse. Pangakontor Scheel, olles suure osa Harju panga aktsiate peremeheks, võis tunduvat mõju avaldada Harju panga peale. Eelpooltähendatud konsortsium algas Scheel'iga läbirääkimisi aktsiate tagasiostmise asjus. Konsortsium pidi aktsiad tagasi ostma hinna järele, mis Scheel määras, ja mis oli mitu korda kõrgem samade aktsiate müügi hinnast Taani pangale.

Nüüd tekib küsimus, kust sai konsortsium raha aktsiate tagasi ostmiseks. Konsortsium on tarvitanud selleks riigi raha. Nimelt on võetud raha Eesti pangalt Harju panga kaudu. Harju pank müüs siis nõukogu otsusel konsortsiumile välisvaluutat aktsiate tagasiostmiseks Scheel'ilt, kuid 7—10 korda odavamalt tolleaegsest, 1921. a. kursist. Välisvaluuta müümine konsortsiumile sarnase madala kursiga sündis Harju panga nõukogu otsusel. Et aga konsortsiumi liikmed kuulusid samal ajal ka Harju panga nõukogusse, siis olid ostjad ning müüjad ühed ning samad isikud. Tähendatud operatsioonist on Harju pank kahju saanud 60—70 miljonit marka. Olgu tähendatud, et Harju panga põhikapital oli 50 miljonit marka. Seega raisati ära selle operatsiooniga kogu panga põhikapital ja peaaegu miljonit ülegi. Loomulikult vähenes selle järele ka Harju panga puhaskasu ja vähenesid ühes sellega ka riigimaksud.

Aktsiate tagasiostmine andis Harju pangale sarnase hoobi, millest ta enam toibuda ei suutnud ja pankrotiga oma elu lõpetas, viies kaasa kümned miljonid kodanikkude raha, mis Harju panka hoiele oli usaldatud.

Nagu sellest konsortsiumi loost näha, on konsortsiumi liikmed, olles ühel ajal ka panga nõukogu liikmeteks, aktsiaselts Harju pangale raskeid kahjusid teinud. Arusaadav, et seda valuuta-operatsiooni, kus panga omad tegelased enestele müüsid valuutat panga arvel kuni 10 korda odavamalt päevakursist, ei võinud sel kujul Harju panga raamatutesse sisse kanda. Nii lähevad raamatud lahku operatsioonist. Pehmelt öeldes, operatsioon on varjatud. Enesestki mõista, et sarnane operatsioon ei saa ka kooskõlas olla panga põhikirjaga. Peale selle on temaga rikutud krediit-seadust. Nähtavasti nende asjaolude piirides ongi võetud tarvitusele takistusabinõud ühe Harju panga ja tema nõukogu tegelase, nimelt Madis Jaakson'i vastu.“

Teised ajalehed tõid teate, kes olid konsortsiumi liikmed. Need olid nimelt: Madis Jaakson, K. Päts, K. Maurits, G. Linquist, V. Pihlak, V. Lender, J. Laidoner, Ed. Aule ja K. Pinkovski.

Asi on väga lihtne ja selge ja võib üksnes imestada, et kuidagi ei suudeta Harju panga kreditoridele tehtud kahjusid kindlustada süüdi olevate isikute varanduste aresti alla panemisega. Küll pannakse lõpuks Madis Jaakson'i ja G. Linquist'i varandus aresti alla, aga need on plank mehed, kellelt midagi võtta ei ole. Teistelt ehk oleks midagi võtta, aga nende varandust ei saa ega saa aresti alla panna. Teadvates ringkondades kõneldakse, et algusest peale Harju panga asjade selgitamine nagu tuli toores puus vindub, ei taha ega taha edeneda, ehk küll niihästi kriminaal- kui tsiviil-vastutuse suhtes asi päevaselge on. Sarnane olukord tekitab kodanikkudes äärmist meelepaha ja umbusaldust terve meie riikliku korra vastu. Ma kordan, mul on kindel veendumus, et kui Vabariigi Valitsus oleks tahtnud oma mõju maksa panna, kui Vabariigi Valitsus ja Eesti panga täiskogu, kui ta oleks peale käinud ja tarvilikke meedetuletusi teinud niihästi Eesti panga juhatusele, kui Harju panga likvideerimise komisjonile ja prokuratuuri võimudele, siis oleks tagajärgi märksa rohkem olnud, aga siin võib küll kõnelda, mis puutub Vabariigi Valitsusesse, saboteerimisest, loidusest, passiivsusest. Sellepärast panen ette järgmise ülemineku-vormeli: „Ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastuse arupärimisele Eesti panga asjus Riigikogu leiab, et Vabariigi Valitsus kui panga täiskogu ei ole tarvilikku hoolt kandnud korraliku asjaajamise

eest Eesti pangas, mille tagajärjel on võinud aset leida väärnähtused panga tegevuses ja tekkida kümnetesse miljonitesse ulatavad kahjud, — ja läheb päevakorras edasi.“

Riigivanem **J. Teemant:** (J. Piiskar, stp: Kas kaelustamisega või suudlustega?) Kui tarvis, siis kaelustatakse, siis on selleks ka alus.

Mina saan aru, kui on teatavate rühmade ja voolude esitajate vaade sarnane, et valitsus ei ole kohane, ta ei jõua teostada neid vaateid, mis nende seisukohalt õiged on, siis peab tulema umbusalduse küsimus nende rühmade poolt, nad peavad selle küsimuse üles tõstma, ja valitsus peab minema, kui ta selle umbusalduse osaliseks saab, kui enamus talle seda avaldab. See on demokraatliku korra sisu ja alus. Kui aga tullakse kunstlike küsimustega, ja ma ütlen, praegusel korral on tulnud nendega ja tahetakse süüdistada valitsust ilma igasuguse aluseta, tullakse siis kui valitsus on tegutsenud nii, nagu iga teine valitsus tegutses oleks pidanud, siis on see mulle arusaamatu. Sarnane teguviis ei vasta igatahes neile põhimõtetele, mille järgi peaks käima iga demokraatlikult mõtlev inimene.

Praegusel korral süüdistatakse valitsust kahes asjas. Üks süüdistus seisab selles, et vaadake, seal on vekslid, mis ei ole õigel ajal protesteeritud, ja valitsus ei ole selle peale tähelepanu pööranud oma ametnikkude läbi. Teine süüdistus seisab selles: Harju pangas on midagi ebaloomulikku sündinud, selle eest peab valitsus vastutama. Mis esimesse küsimusse puutub, kui kõrvale jätame asja juriidilise külje, nimelt kas need vekslid siiski õigel ajal protesteeritud ei ole, siis ei puuduta need vekslid, peale kahe, praegust valitsust, sest nende protesteerimise aeg oli enne 15. detsembrist 1925. a. Praegune valitsus on aga ametis alles 15. detsembrist 1925. a. alates. Mitte õigel ajal protesteerimine on sündinud ennem, mis pärast praegune valitsus selle eest vastutada üldse ei või. Jaanuarikuus 1926. a. on küll kaks vekslit pärast tähtaega protesteeritud. (Vahelhüüe J. Vainu, stp poolt.) Lubage, härra Vain, tulge ja rääkige pärast siin nii palju, kui süda aga kutsub, ma kuulan siis üsna rahulikult Teid pealt, ehk see vahel mul küll väga raske on. Kahju ei teeks, kui Teie, härra Vain, ka teisi inimesi kuulete, siis ei astuks Teie nii üles, nagu Teie väga tihti üles astute, sest kasulik on igal inimesel midagi õppida.

Jaanuarikuus käesoleval aastal said pärast tähtaega protesteeritud kaks vekslit, à 250.000 marka. Selle kohta võin öelda, et nendel juhtumistel olid oma järeldused. Ma arvan, et

mõned lugupeetud sotsialistliku rühma liikmed peaksid teadma, missugune vaade oli valitsuse juhil ja valitsusel nende nähtuste kohta.

Arupärimine on sisse antud 3. novembril käesoleval aastal, aga juba 2. novembril on Vabariigi Valitsuse otsus, kus vabastati Eesti panga president ja üks direktoritest. Juba enne seda vabastamist pidi arupärijatel teada olema Vabariigi Valitsuse ja tema juhi seisukoht nende vekslite asjus, sest minul oli jutuajamine sotsialistliku rühma ühe liikmega teiste juuresolekul, kus Vabariigi Valitsuse juhi seisukoht selgesti väljendati: see oli nimelt Riigivanema majas, mõni hea päev enne 2. novembrit s. a.

Kui nüüd on lahkunud panga president ja on lahkunud direktor, kellesse asi puutub, siis on minule arusaamatu, mida tahtsid praeguse arupärimisega kätte saada sotsialistid pärast seda, kui olulised muudatused olid panga juhatuses ette võetud, pealegi, kui arupärimises ettetoodud asjaolud puutuvad panga tegevust peaaesjalikult ajajärgust, mis kaugelt enne seda, kui praegune valitsus ametis on.

Kui sellele seisukohale asuda, et panga juhatus on ebaõigelt seadust tõlgitsenud protesteerimise aja suhtes, siis ei tohi ära unustada, et meil on praegu veel makev veneaegne veksliseadus, mille tõlgitsemisel võivad mitmesugused vaated olla. Kui peaks praeguses asjas pärast tõesti selguma lõpuliku kohtuotsuse läbi, et protesteerimise aja suhtes on veksliseadust ebaõigelt seletatud, siis peavad selle eest vastutama need, kes seda on teinud. Kuid igakord ei saa sarnasel korral halba tahtmist süüks panna, vaid inimesed, võib olla, on ettevaatamatud olnud. Praktilises elus sünnib nii mõndagi. Praegusel ülemineku ajajärgul, kus seaduse normid tihti tumedad on, võivad nii mõnedki asjad sündida, mille kohta kohus pärast üsna teise seisukoha võtab. Aga ega see veel tähenda, et kohe süüdistada võiks, et keegi kuidagi meelega on halba teinud. Nii peab asja peale vaatama. (M. Martna, stp: Kui kaua kestab veel see ülemineku ajajärk?) Minu arusaamise järgi, härra Martna, tuurib see ajajärk veel kaua. Mina mõtlen, et meie selles asjas ühel arvamisel oleme, et see ülemineku aeg meil kaugelgi veel möödab ei ole.

Eesti panga juhatuses on nüüd uued inimesed. Eesti panga presidendiks on inimene, kelle kohta keegi midagi halba öelda ei või, inimene, kellel seltskonna usaldus ja kellel tehniline ettevalmistus on. Mina arvan, et see asjaolu kindlustab seda, et meil võimalikult vähe eksitusi tulevikus sündida võib.

Mis Harju panga tegevusesse puutub, siis pean ma teile meelde tuletama, et Harju pank maksujõuetuks tunnistati juba maikuul 1925. aastal, see on kaua aega enne seda, kui praegune valitsus võimule sai. Harju pank tunnistati siis maksujõuetuks kui teie, sotsialistid, ise valitsuses olite. Kui mingisugused ebanähtused sel ajal ette on tulnud, siis minu arusaamise järgi oleks teie kohus olnud need ebanähtused ära hoida ja kõik abinõud selleks tarvitusele võtta. Teie, sotsialistid, olite valitsuses detsembrikuust 1924. aastast saadik, ja terve kuus kuud oli Teil aega kõike seda kõrvaldada, mis Teie arvates ebaõige oli. Teie ei ole aga seda teinud. Sellest teen ma järelduse, et seda teha ei saadud. Siin ei saa üldse Vabariigi Valitsust süüdistada, vähemalt praegust valitsust, kellel Harju pangaga mingisugust tegemist ei ole.

Sellepärast, arvan mina, et see õiglane ei ole, kui minu endine ametivend ja lugupeetud rkl. härra Rei ütleb, et kohtutegevus Harju panga asjus olla nii, nagu tuli põleb toores puus. Meie oleme mõlemad endised kohtutegelased ja teame väga hästi, et administratiiv võimul, Eesti Vabariigi Valitsusel, ei ole õigust ennast kohtu tegevusse segada. Kohus tegutseb iseseisvalt. Ma arvan, et kui härra Rei nägi, et Harju pangas midagi on sündinud, mille tõttu nuhtlusseadust tarvitama peaks, siis tema kohus oleks olnud üks, kaks, kolm kohtu-uurija juurde minna ja seda üles anda. Tema kohus oleks olnud üks, kaks, kolm minna kohtu-uurija juurde ja kõik andmed talle kätte anda. Meie aga näeme, et härra Rei seda teinud ei ole, sest et tal lihtsalt neid andmeid, järeldan, ei olnud. Härra Rei toob ette ajaleheartikleid, aga meie teame, mu härrad, et sarnased artiklid üksi tõsiseks aluseks ei või olla, mille järgi inimesi tohiks süüdistada. Kui meie kedagi tahame süüdistada, siis peavad meil selleks kaaluvad põhjused olema. Sellest seisukohast välja minnes ütlen mina, et praegusel korral ei ole arupärimisel mingisugust alust. Kui korratusi tõesti ette tulnud, siis peavad need kõrvaldatud saama, milleks iga kodanik kohustatud on kohtuvõimudele appi tulema. Meie teame, et kohtuvõimud on ka samme astunud üksikute isikute vastu, nende varandused on aresti alla võetud, nii on see sündinud härra Madis Jaakson'iga, härra Linquist'iga, kui aga teiste isikute suhtes sarnaseid samme ei ole ette võetud, siis on see sündinud sellepärast, et nende kohta selleks mingisugust alust seni ei ole olnud. Meie teame ka, et meil väga tihti ei sallita isikuid, kes meile poliitiliselt ei meeldi, oleme valmis neid mustama igasuguste asjadega, kuid meie peaksime ometi

viimaks niikaugele jõudma, et meie oma vastast oskaksime austada, ja tema vastu ainult siis üles astuma, kui meil selleks tõsised andmed ja alus on. Mina leian, et need inimesed, kelle vastu väga ägedalt on üles astutud, midagi sarnast teinud ei ole, mille pärast ma oleksin pidanud teisiti üles astuma. Ma ütlen seda oma parema südametunnistuse järgi ja loodan, et ajalugu otsustab, kellel õigus on. Sellepärast leian mina, et praegusel korral peab see arupärimine tagasi lükatama.

A. Anderkopp (töer): Käesolevas arupärimises, austatud Riigikogu liikmed, on kaks küsimust üles tõstetud. Kõigepealt protesteeritud à vista vekslite küsimus, siis valitsuse ja Eesti panga vahekord, ning Eesti panga sammud ühenduses Harju pangaga. Praegu on à vista vekslite asi täiesti, nagu rahaminister seletas, veel lõpulikult lahendamata, ja missugusele otsusele kohus tuleb, sellest ei ole kellelgi enne otsustada. Ei oleks aga siinjuures mitte huvitusetu ära märkida seda korda, mille järgi meil seni käidud, et vastust saada, kas võime arvata, et siin Eesti panga poolt kuritarvitusega, või teatava hooletusega on tegutsetud. Kuni viimase ajani, kus kohtus ja notaariuste juures see vekslite küsimus üles kerkis, on meie kodumaa pangad, vähemalt need, kelle kohta meil andmed on, seda sama teed käinud, nagu seda Eesti pank oli teinud. Kõik asjatundjad inimesed, kellele veksliseaduse käsitamise juures tegemist on olnud, teavad tõendada, et ka Vene ajal seda sama korda mööda on käidud, nagu Eesti pank seda teinud. Niipea aga, kui selgus, et kohtu üks esimestest instantsidest Eestis teisel arvamisel on, on Eesti pank ka uue korra maksuma pannud ja isegi niikaugele läinud, et aastaks pole arvatud 365 päeva, nagu ta seda olema peab, vaid koguni 360 päeva, sellega aasta palju lühemaks tehtud, mille kestel vekslid protesteerida tulevad. Tõsi, et hiljem, nagu Vabariigi Valitsuse poolt teada anti, protesteeriti eksikombel 2 vekslit à 250.000 marka endises korras siis, kui juba uus kord maksev oli, ja see on samm, mille üle kahetseda tuleb. Küsimus seisab aga selles, kas saab siin sellele seisukohale asuda, et sarnasel juhtumisel neid isikuid ja tegelasi süüdistada, kes ülevalt asja juhivad, või on siin tegemist selle harilikuga korraga, kus alamad ametkonnad, kelle käes see asjaajamine oli, teatava väärsammu teinud. Sellele seisukohale võib ju asuda, kuid siis tuleb ka järjekindel olla ja lõpuni. Seni pole meie valitsemise praktika niikaugele läinud, ka mitte praeguse valitsuse juures. Tulid ju hiljuti ühes meie suuremas ametiasutuses avalikuks suured kuritarvitused, nimelt Tallinna tollivalitsuses, mis

kõigile teatavaks saanud. Kas on aga valitsus seal asutuse juhataja vastutusele võtnud, kelle käest ometi kõik kui viimane dokument läbi käia ei saanud? Kas on valitsus vastutuse küsimuses veel kaugemale läinud? Ei. Sarnasel puhul ei tohi aga ka Eesti panga kohta teist mõõdupuud olla.

Ä vista vekslite asi on praegu kohtus lahendamisel. Niipalju, kui minul ja minu rühmal öelda oleks, ei taha me arvamisel olla, et siin keegi usuks, et Eesti pangas kuritahtlik on olnud. Siin on teatava seaduse selgitamisega tegemist, nagu seda Vene ajalgi sündinud, ja kohus olgu otsustajaks.

Teine osa selles arupärimises puudutab Vabariigi Valitsust, loomulikult sellega ühendesoleva Eesti panga tegevust Harju pangaga. Lisaks sellele on veel käesoleva arupärimise puhul peetavatel läbirääkimistel küsimus üles tõstetud selle üle, kas ei ole valitsus ja Eesti pank ülepeakaela talitanud, kui ta Harju panga likvideerimisele määras? Kas tema vast liiga ruttu pole likvideerimisele asunud ja mitte võimalikuks pidanud neid pakkumisi, mida tehtud väljamaa raharingkondade poolt krediidandiandmises, ära oodata, mis võimaluse oleks andnud Harju panga saneerimiseks. Esimese küsimise peale, kas nimelt võimalik oli Harju panka likvideerimata jätta, on katsunud vastust anda üks lugupeetud minu eelkõnelejatest, härra Rei.

Teine küsimus paistab iseenesest lihtne olevat, nõnda, et ta pikemat seletust ei vaja. Ettekantud andmetest oli näha, et teatava väljamaa ettevõtte poolt oli ettepanek tehtud, Harju pangale raha anda, kusjuures tähtjaks oli määratud 1. mai. See rahapakkuja ei pidanud aga sellest tähtjast kinni, ja meil tuli küsida, mis kindlustus meie riigi rahaasutusel on, kas seda pakkumist, mida esimeseks tähtjaks ei täidetud, üldse täidetakse? Eesti pank oleks pidanud omalt poolt uuesti 25 miljonit andma, ilma et ta lõpulikult oleks teadnud, kas väljamaalt raha tuleb ja missugustel tingimustel ta sealt tuleb. Raha oleks võinud ju keegi Harju pangale anda üheks või paariks päevaks, võib olla ka mõneks nädalaks või rohkemgi, — aga kas see siis panga olukorda muudaks? Pank oleks tarvitanud pikemaajalist krediiti, kas seda saadud oleks? Sellejuures tuleb juba tõsiselt kahelda. Juba praksis meie kodumaa elus väljamaa kapitali juurde toomisega näitab, et siin kergemeelselt ei tohi loota ja uskuda. Ma tuletan lugupeetud Riigikogu liikmetele meelde üht meie kodumaa ettevõtet, mille üle meil Riigikogus palju rääkimisi on olnud, kus väljamaa kapitali juurde toombamise küsimus samal alusel tekkis, — see on Aseri vabrik. Aseri vabrikule andis riik

omal ajal väga tuntavad summad, nagu see ringkond tegelasi, kes selle vabriku ümber oli koondunud, seletas, selleks et sel teel võimalik oleks väljamaalt suuremat kapitali juurde saada. Need lootused ei läinud aga täide — väljamaa ei andnud raha — ja meie teame, missuguses olukorras vabrik praegu on. Ta ei suuda tööd teha, töölised on leivata. Ei ole kellelegi saladus, et sama ettevõtte, peale suurte summade riigile, võlgu on ka Kohtla riiklikule põlevkivitööstusele väga ja väga head miljonid, kui palju, on vist liigne avalikkuse ette tuua. See näitab, et väljamaa kapitali saamine kerge ei ole, seda arvesse võttes tuleb ka küsida, kas on Eesti pank õieti talitanud, kui ta enam ei oodanud, suuremaid kindlustusi ei võtnud ja Harju panka enam edasi kahju teha ei lasknud ning likvideerimisele asus. Küsimus seisis lihtsalt selles, kas katsuda päästa veel, mis päästa on, või sellestki ilma jääda, mis veel olemas oli. Eesti pank on katsunud päästa, mis päästa on, ja sellega on ta õieti teinud. Kui täna inimesi leidunud on, kes ütlevad, et see õige ei ole olnud, — siis julgen mina öelda: see kohtumõistmine seisab täiesti olettuste peal, ja kui sellele lisaks kinnitatakse mõne parempoolse eelkõneleja poolt, et Harju panga likvideerimine on ette võetud poliitilistel motiividel, siis on sarnased seletused veel rohkem poliitilistel motiividel sündinud (Hüüded kohtadelt: Õige!)

On ju iseenesest täiesti õige, et seal, kus tööd tehakse, vigu ette tuleb. Olen kaugel sellest, et seista viimaste hulgas, nende keskel, kes ütlevad, et Eesti pangas vigu ei võinud olla. Mina pean seda tunnustama õigust andes ka lugupeetud arupärijatele ja osalt ka Vabariigi Valitsusele.

Äga, Riigikogu liikmed, ärge unustage ühte asja, et kogu Eesti panga asjaajamise küsimus on ühtlasi Eesti panga portfelli likvideerimise küsimus. See ei ole mitte küsimus, mis täna on kerkinud, mis hiljaegu päevakorraks tõusnud on, aasta või 1½ kestel üles tõstetud, — see on vana küsimus. Meie oleme kõnelenud selle üle oma asutustes Riigikogus, olgugi mitte avalikul koosolekul, väga palju, missuguse raskusega Eesti pangal võideldud on tulnud. Teame väga hästi, kes seda küsimust lähemalt vaadeldud, et Eesti pangas olukord, mõned head ajad tagasi, sugugi kerge ei olnud. Miljonid anti laenusid igale poole, aga kindlustused puudusid. Kerge on anda, raske on tagasi saada. Vana mustus tuleb korraldada. Ma pean avalikult äga ütleva, vabandatagu mind selle ebasünda väljenduse eest, äga sibiamet ei ole kerge. Kust lootust midagi kätte saada ei ole, seal ei ole ka kerge tööd teha, kus sa iga tund

ümber pead käima ja vaatama, kas kuskilt jälle kahju kaela ei tule. Seal närveeritakse, seal käiakse laenukahtlaste poolt peale, — ei saa seal imestada, kui mõnikord vähemaid arusaamatusi ette tuleb, millest kahjuks ei saa hoiduda. Ei saa salata, et kõige selle kõrval on siiski Eesti pangal korda läinud panga portfelli kindlamaks teha. Ei saa salata, et võlgade kindlustamine obligatsioonide näol on kasvanud üle 600 miljoni, alates 1924. aasta algusest käesoleva sügiseni. See on ometi suur samm edasi.

Et seda mitte ühe või kahe päevaga lõpukult korda ei saa seada, mis Eesti pangas aastad tagasi korrast ära oli aetud, see on päris selge. Praegune Eesti pank on seotud vana Eesti pangaga ja tema puudustega, mida tunneme tema endisest tegevusest.

Sellepärast paistab minule, et kui käesoleval korral tahetakse lõpukult vastust anda nende küsimuste peale, mis täna üles kerkinud, kui tahetakse täiesti selgusele jõuda, siis oleks loomulik tee see, et vanast ajast peale kõik materjalid kätte võetakse ja selgusele jõutakse, kuidas praegused sündmused tekkinud, kuidas nad endisega ühenduses seisavad, ja millega nad ennast põhjendada lasevad. Siis näeb ka, mida praegu ja viimaste päevade tegevuses Eesti pangale ette heita saab.

Minul ei oleks isiklikult midagi selle vastu, kui Riigikogu ühe sarnase erikomisjoni looks, kes need küsimused kaaluks ja oma otsuse teeks. Meie oleme selle poolt. Mina kardan väga, lugupeetud Riigikogu liikmed, et praegusel silmapilgul, kus teatavasti Vabariigi Valitsusel sammud käimas on välisriikidega ja teiste välisriikide korraldustega meie rahanduse korraldamise alal, kus meil teatud sammud on astunud välislaenu saamiseks, nagu see Riigikogu rahaasjanduse komisjoni ja avaliku arvamise kaudu Riigikogu liikmetel teada — ma kahtlen väga, kas praegu õige aeg oleks, kus niisuguste teede peale võiks üle minna. Mulle paistab, et see meile küll raskusi võiks teha, mitte üksi valitsusele, sest valitsus ei ole enda pärast olemas, vaid riigile ja tema väljavaadetele. Ometi paistavad rahanduse edasiarendamise väljavaated teatud mõttes reaalsed olevat.

Lõpuks ei tahaks mina käesoleva arupärimise juures peatumata jääda ühe asja juures, mis seda küllalt väärt on. See on see deklaratsioon, mille pangajuhatus uue presidendiga eesotsas on tarvilikuks pidanud teatavaks teha selle töökava määramiseks, mida mööda Eesti pank tahab käia. Meil on küllalt põhjust loota, ja ta peaks loomulikult ka nõnda olema, et see töökava Vabariigi Valitsuse poolt heakskiitmist leiaks. Kuigi meie rühm

opositsioonis seisev rühm on, pean ma avalikult ütleva, et see panga tervendamise kava on meie vastuvõetav. Meie tahame loota, et Vabariigi Valitsus selle kava alusel laseb panka tööd teha, ja seda kava läbi viia niisuguste sihtjoonte põhjal, missugused meie rühma tege- laste poolt mitu korda üles on seatud. Siis oleks igatahes kindlustus, et need vanad vead, mis neli, viis, kuus aastat tagasi panga esimesest päevast peale on tehtud, mida seni pangajuhatus poolt tuntavalt parandatud ja mille edaspidine parandamine nõuab aega, lõpukult parandataks.

Juhataja **K. Einbund**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Rei'l.

A. Rei (stp): Härra Riigivanem tähendas muuseas, et temal on just päev enne arupärimise esitamist läbirääkimine olnud Eesti sotsialistliku tööliste partei tegelasega, kus tema meie rühma tegelast informeerinud nende asjade suhtes, mida arupärimine käsitleb. Härra Riigivanem jättis aga selle juures tähendamata, et see meie rühma liige, kellega tema kõnelenud, oli Eesti panga nõukogu liige, ja et temal sellepärast ei olnud õigust oma rühma liikmetele kõike seda edasi anda, mida Riigivanem temale kui panga nõukogu liikmele rääkis. Seda esiteks.

Teiseks ütles Riigivanem, et ajalehekirjutus, mille mina ette lugesin, ei olevat põhjendatud, nende andmetega ei tohtivat opereerida. Selle juures tuleb aga tähendada, et rahaminister võttis kõik selle, mis nime- tatud artiklis konsortsiumi üle kirjutatud, õigeaks, igatahes ei teinud ühtki märkust, et see artikkel miskisuguses suhtes valeandmeid sisaldaks. Kui tema oleks valeandmeid sisaldanud, siis oleks härra rahaminister seda ometi nimetama pidanud. Seda tahtsin ma faktilise märkusena alla kriipsutada.

H. Rebane (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Rkl. härra Rei kandis ette omalt poolt ühe märgukirja, mille olevat saatnud ka kahjukannatajad, kuid mina kuulsin vist õieti, et see märgukiri on antud suvel, vähemalt ütles härra Rei nii. Mina aga kandsin ette märgukirja, õieti resolutsiooni, mis on vastu võetud Harju panga kahjukannatajate päästeühingu koosolekul, mis leidis aset sügisel, 12. septembril 1926. a. Ma tean ju ka, et omal ajal kahjukannatajad sel arvamisel olid, nagu härra Rei ette kandis, aga nähtavasti on see meeoleu praegu muutunud. Ka kahjukannatajad on praegu sellel arvamisel, et ka neid süüdistada tuleb, kes Harju panga sundlikvideerimisele määrasid. Mina just

puudutasin seda küsimust, et kui likvideerida taheti, siis mitte sunduslikul teel, vaid pank oleks tulnud vabatahtlikult likvideerimisele määrata Eesti panga kontrolli all. Selles on suur vahe, ja mina ei kuulnud, et härra Rei oleks selle võimaluse vastu väielnud. Ma seadsin just küsimuse ainult nii üles, et ei oleks tohtinud panka sundlikvideerimisele määrata, kuna selle tagajärjel on kahju saanud nii pank kui ka kreditorid. Muud küsimust ma ei tahtnudki puudutada.

O. Gustavson (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra Rebane on täna kahtlemata võtnud endale enam kui ebatavaliku ülesande — kaitsta Harju panka ja selle tegelasi. Ei saa salata, et panga tegelaste valik väga õnnelik on olnud, kui nad on saanud endi eest tulle „Päevalehe“ peatoimetaja härra Rebase. Tähendatud härral on mainitud suhtes tähelepanu vääriv ja aukartust äratav staash, tema on aastate kaupa harrastanud seda samariitlikku sporti „Päevalehes“ ning loomulikult omanud suurimad kogemused. Võiks õigusega öelda: härra Rebane või ei keegi muu.

Asi ise on aga sedavõrd halb, et see isegi sarnaste kogenud käte, keele ning sule läbi käsitatuna kipub äratama vaid muigeid selle asemele, et tõsta Harju panga põhjavarisenud aktsiate kurssi Riigikogus, kui ka avalikus arvamises. Härra Rebane katsub end raskustest üle aidata üllatavate paradoksidega. Paradoksid on ju kenad asjad, kes saaks seda salata, aga kui paradoksiga katsutakse tõsiasju püsti peapeale pöörda, siis osutuvad nad sarnasteks, mis tabavad eestkätt paradoksitajat ennast. Ma pean ütleva, härra Rebasega ongi täna see viperus juhtunud.

Härra Rebase peapostulaadiks oli: Eesti pank olevat olnud liig karm Harju panga vastu. Kuulge ometi! Eesti pank, kelle kohta on olnud arupärimine Riigikogus, kes kogu aeg on hoidnud Harju panka nagu pilpal, teda käsitades siidikinnastes kätega äärmise ettevaatusega ja õrnusega, Eesti pank, kes siia maani ei ole pea midagi teinud selleks, et oma saadaolevaid summasid kindlustada sellega, et panna aresti alla Harju panga panama ja konsortsiumi peategelaste varandusi, Eesti pank, kes ühes Vabariigi Valitsusega on vaadandud vaikides pealt, kuidas peategelased oma varanduste realiseerimiseks korraldavad odavaid nädalaid, see Eesti pank olla härra Rebase tõenduse järgi ajanud liig karmi poliitikat Harju panga suhtes! Mis on seesugune paradoks muud, kui tõsiasjade püsti peapeale pööramine.

Aga see ei ole ainus sellane üllatus sealt poolt — seesugused paradoksid paistavad olevat härra Rebase eriala. Ta on nendega ennegi hiilganud.

Mul on käsitada „Päevalehe“ number, kust meie leiame juhtkirja, millele on alla kirjutatud suur R ja väike bn. See juhtkiri käsitab võitlusi laenupoliitika ümber. Juhtkirja alapealkirjaks on „Vahe seltskonna otsuse ja erakondlike moodupuude vahel.“ Härra Rebane käsitab seal viimaseid muudatusi Eesti panga juhatuses. Ta leiab aga tarviliku olevat, varem asetleidnud muudatuste puudutamise, sellejuures jõudes üllatavale seisukohale. Härra Rebane kirjutab: „Nii jäigi tol korral üldsusele ja neile, kes objektiivselt ja ilma erilise tagamõtteta ehk ilma mingisuguste poliitiliste motiivideta asja peale vaatavad, arusaamatuks ehk vähemalt põhjendamatuks, miks lahkusid Eesti panga juhatuses president E. Aule ja kauaaegne laenuosakonna juhataja direktor J. Sihver.“

Mina arvan aga, et see selge on nagu kaks-kord-kaks on neli, härra Sihver pidi minema, kui Eesti pank vähegi tahtis endast lugu pidada. Härra Rebane aga leiab, see olla mingi mõistatus, et tubli ja tüse tööjõud, nagu direktor Sihver seda olnud, juhatuses pidi lahkuma. (J. Piiskar, stp: Kus see härra nüüd on?) Tema on seal, kuhu põllumehed oma reserviste alati armastavad üle paigutada.

Siis edasi: „Kuid mitte ainult seda. Just neil nõndanimetatud poliitilistel motiividel taheti mingi kõrvalmaik anda nende meeste lahkumisele väsitavast vastutusrikkast ja otse tänamatust tõöst riigipanga juhtimisel, kuhu nad ilma ühegi plekita oma parema äratundmise olid paigutanud.“

Ja mis meie näeme? Meie olime ja oleme seda ka rea teiste selletaoliste juhtumiste juures tunnistajaks, kui põhjalikult lahku läheb seltskonna kui ka meie majandusringkondade arvamine ja otsus erakondlik-poliitilisest hindamisest. Mõlemad lahkunud Eesti panga juhid on kutsutud eraelus vastutusrikkastele kohtadele, üks suurema erapanga, teine suuremate ettevõtete juhiks. See on seda hukkamõistvam otsus erakondlik-poliitilisele hindamisele, et eraettevõtetes nõudmised suuremad on isikute suhtes, kui riiklikus teenistuses, kus inimeste juures väga tihti mõõduandvad on igasugused kõrvalmotiivid, asjatundmist ja vilumust täitsa kõrvale jättes.“ Mina kuulen seda küll esimest korda, härra Rebane, et meil ühelt riigiteenistuses olevalt ametnikult ei saa nõuda korralikku asjaajamist, vaid peame selle jätma eraettevõtete mono-

poliks. Edasi jätkab Rbn. „Kas võib seks veel kujukamat näidet olla, kui härra Vestel, kelle peale klaperjahti peeti, ja kes riigiteenistusest lahkus, ja praegu usaldusväärsemas ametis on, nagu seda pankade nõukogu esimees on. Samuti leiame teisigi, kes nüüd suuremates ja juhtivamates au- ja usalduskohtades tegevad on. Need on ometi kohad, kuhu senised pealekäijad ja peatõrvajad vist ettekottagi ei pääseks. Samuti leiame teisigi enne kõrgetel kohtadel riigiteenistuses seisvaid isikuid, kes nüüd suurimates ja juhtivates majandusliikudes organisatsioonides au- ja usalduskohtadel tegevad on. Mida sellest järeldada? Kõigepealt muidugi seda, et need, kes meie riigi tõelikuks majanduslikuks selgrooks on, mingit väärtust ei anna erakondlikule demagoogiale. Kuid teisest küljest on see demagoogia siiski seda korda saatnud, et väärtuslikumad jõud riigitööst lahkuma on sunnitud ja sinna lõppude-lõpuks, kui sarnane taktika ikka edasi kestab, üldse enam asjatundlikke inimesi saada ei ole. Kes enesest lugu peab, see ei lähe enam riigitööle. Ta leiab mujalgi ülespidamist, kus ta ei tarvitse olla sihtlauaks, kuhu igauks oma noole võiks sihtida.“

Edasi kirjutatakse viimaste muudatuste kohta Eesti pangas: „Kui tulevad pangas sekeldused ja arusaamatused à vista vekslitega, mis küsimus veel lõpulikku lahendust ootab, hakatakse teatavalt poolt avalikult, kuid täitsa ülekohtuselt ja sama põhjendamatult nooli sihtima president A. Uibopuu vastu. Oli arusaadav, et sellele ka avalik poleemika järgnes. Sest Eestis ei ole veel kellelegi kallaletungimise-monopoli antud, vaid seni on veel ka kaitsemisevabadus olemas. Sai aga Eesti panga juhatus uuesti erakondlikpoliitilise võitluse sihtlauaks, siis ruttas president A. Uibopuu seda aumehelikult ära lõikama seega, et paremaks pidas ametist lahkuda. A. Uibopuu'le isiklikult on see muidugi kõige parem“ (H. Rebane, põl: Kas Teie terve lehe läbi loete? Kas Teil endal hakkab ka südame peale?“ (H. Rebane, põl: Lugege päevauudised kah!) Seega löödi siis kaks kärbest korruga, aumehelikkus ja kasulikkus. Härra Rebane lõpetab oma ajaleheartikli järgmiselt: „Kuulduvad ähvardused ja kätetasutootused. Milleks seda kõike? Eks oleme juba küllalt näinud, kui vähese sisulise väärtusega kõik need kallalekippumised on olnud, kuidas meie mõõduandvad majanduslikud ja rahanduse ringkonnad neid inimesi hindavad, keda poliitilis-erakondlikust puhastustulest läbi on aetud.“

On tunne, nagu tekiks kaks üksteisele vastukäivat ja vahel vaenulikkugi leeri, kus

ühel pool on riik ikka vähemaksjääva tarvilikkude inimeste tagavaraga, ja teisel pool seltskond, riiki ülesehitavad ringkonnad, kelle inimestehindamine nii põhjalikult lahku läheb riigi omast.

Nimetamata on vaid jäetud et nende ringkondade esimaadlejaks on „Päevaleht“ ehk „Kuld Lõvi“ erakond. Aga millist laadi on olnud selle kiidetud ülesehitava ringkonna töö? Eks sellest räägi kõige paremat keelt Harju panga pankrottijäämine ja teised samasugused lagastamised Eesti majanduslikus elus.

Ma asetaksin härra Rebasele ja tema sõpradele küsimise, mis oleks „Päevaleht“ rääkinud siis, kui sarnane sissekukkumine, nagu ta aset leidis härra Uibopuu juures, oleks juhtunud mõne sotsialistiga. Ma annan oma pea selle eest, et „Päevaleht“ oleks kaks kuud 1. ja 3. veerul kirjutanud, nii et taevast punetab käes: „ennäe neid sotsialiste, lase neid kordki riigiraha manu, siis on kohe käpad küljes.“ Aga nüüd tehakse rumalast sissekukkumisest suur voores. Ma ei taha öelda, oli see lohakus või midagi muud, mis põhjustas à vista vekslite skandaali. Ma naelutan vaid kinni fakti, et härra Rebane selle sissekukkumise heidab vaekausile kui kõigesuurema tubliduse tunnistuse. Härra Rebane, Teie ei leia ainustki halba sõna selle skandaali kohta. Hingeoluliselt on Teist täiesti arusaadav. Sest kahtlemata mõjub see likvidatsioonimeeleolu, see igavene maadlemine ülejõukäivate võlgadega Teiegi kui peatoimetaja peale. Kui mitte otsekohe, siis vähemalt kaude atmosfääri kaudu olete osasaamises „Päevalehe“ pankrotivaimuga. Mul on täielik õigus öelda veel rohkem: „Päevaleht“ on eriti süüdi selles üldises korrupsioonis, mis meil nõnda laialt maad võtnud. Ma olen kindlasti veendunud: ilma „Päevalehe“ õnnistava õhutamiseta oleks Riigivanem Teemant vaevalt küll julenud põllumeeste kogude kongressil härra Pätsile, sellele Harju panga sümboolile... (K. Päts, põl: Sümbool kaldub rohkem Teie poole!) ...kaela langeda. Ma ei usu, et Riigivanem Rebase abita oleks jõudnud nõnda kaugele. (K. Päts, põl: Teie langege Linquistile kaela!) Härra Päts, meie jätame Linquist'i rahuga edasi Teie majasõbraks, kes Teile kõik Teie geniaalsed plaanid on andnud.

Ilma „Päevaleheta“ oleks meil kahtlemata vähem teisigi sarnaseid skandaalseid nähtusi, milliste tunnistajaks peame olema tänapäev. Madis Jaakson ei ole näiteks mitte üks kord sisse põlenud, seda on temaga juhtunud juba mitmed korrad. See härra jõudis lõpuks ometi oma järjega trellide taha. Aga ei ole trelle, mis sarnast meest suudaksid pidada.

20 aastat vanaks saanud, kui nad valimiste nimekirjade kokkuseadmise ajal vallas elavad.

Kaitseväeteenistuses seisvad kodanikud võtavad valimistest osa üldisel alusel.

Vallavolikogude valimistel on igal hääleõiguslikul kodanikul üks hääl.

J. Klesment (stp): Esitan käesoleva paragrahvi juurde redaktsioonilise paranduse. Kuna II lugemisel käesoleva paragrahvi I lõike lõpp kustutati, siis selle tõttu tuleks selle paragrahvi esimeses lõikes sõnade „kui nad“ asemele võtta sõna „ja“.

Aruandja **B. Oja**: Ühinen.

H. Kiiver (as): Ma teen ettepaneku, § 3. I lõige vastu võtta niisuguses redaktsioonis, nagu ta omavalitsuse komisjoni poolt esitatud oli, mis järgmiselt kõlab: „Hääleõigus vallavolikogude valimistel on kõigil Eesti vabariigi kodanikkudel, kes valimiste nimekirjade kokkuseadmise päevaks 20 aastat vanaks saanud, kui nad valimiste nimekirjade kokkuseadmise ajal vallas elavad, või kui neil on vallas kodune sissesead, või kui nad seal teenistuses, või neil on mingi muu kindel vallaga ühenduses seisev amet.“ Põhjusi ma kordama ei hakka, sest nad toodi eelmisel koosolekul rkl. Toomel'i poolt ette, neid oleks ülearune korrata, nad on kõigil teada.

O. Gustavson (stp): Mina vaidleksin härra Kiivri ettepanekule vastu. Motiivid, mis seda tegema sunnivad, on ka eelmisel koosolekul juba ette kantud. Ma loen tarbetuks neid korrata.

Ma tahaksin vaid meelde tuletada seda põhimõtet, mis pärast Riigikogu enamuse selle paranduse tagasi lükkas. See põhimõte oli, et meie peaksime teatud järjekindlust seadusandluses taotlema. Alles äsja on Riigikogu selle küsimuse küpseks vaielnud, ja selle tulemusena on vastu võetud teatud paragrahv linnavolikogude valimise seaduses. Selles oli esialgu ette nähtud sama kord, mida soovitab härra Kiiver oma ettepanekuga. Hiljem kustutati see maha ja võeti vastu tähendatud paragrahv selle praegusel kujul. Ma toonitan veel kord, kui meie oleme teatud mooduse äsja fikseerinud, siis peaks see maksma ka vallavolikogude valimise seaduses.

Härra Kiiver ei ole kahjuks nimetanud, millised tema arvates oleksid need reaalsed tulemused, mis annaks tema parandus, ja misugused on need paremused, kui meie vastu võtaksime § 3. esimese lõike tema poolt esitatud kujul. Ja nõndakaua kui seda öeldud ei ole, teeks Riigikogu väga halvasti, kui ta mõne nädala pärast heidaks kõrvale põhimõtte, mille ta alles äsja vastu võtnud.

Õeldu põhjal vaidlen ma vastu tehtud parandusele, soovitades võtta vastu § 3. esimene lõige nõnda, nagu ta II lugemisel vastu võetud.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Kiivri poolt on ette pandud § 3. esimene lõige vastu võtta järgmiselt: „Hääleõigus vallavolikogude valimistel on kõigil Eesti vabariigi kodanikkudel, kes valimiste nimekirjade kokkuseadmise päevaks 20 aastat vanaks saanud, kui nad valimiste nimekirjade kokkuseadmise ajal vallas elavad, või kui neil on vallas kodune sissesead, või kui nad seal teenistuses, või neil on mingi muu kindel vallaga ühenduses seisev amet.“

Teiseks on rkl. Klesment'i poolt redaktsiooniline parandus: „§ 3. esimese lõike kolmandas reas sõnade „kui nad“ asemele võtta „ja“, millega aruandja ühines. Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja **B. Oja**: Mis puutub härra Kiivri ettepanekusse, siis on see sama, mida esitas omavalitsuse komisjon. Temaga ühineda aga ei saa, sest Riigikogu on II lugemisel § 3. vastu võtnud teatud muudatustega. Täheandan ainult seda, mis puutub härra Klesment'i redaktsioonilisse parandusse, et ainult siis sellega ühinen, kui härra Kiivri ettepanek tagasi lükatakse. Kui aga härra Kiivri ettepanek vastu võetakse, siis ei saa ma ühineda rkl. Klesment'i parandusega.

Juhataja **K. Einbund**: Panen rkl. Kiivri ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 34, vastu — 24 häält, seega on ettepanek vastu võetud. Rkl. Klesment'i ettepanek langeb ära.

Panen § 3 ühes vastuvõetud parandusega hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 3 vastu võetud.

Aruandja **B. Oja** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega §§ 4—9.

§ 4. Vallavolikogu valimistest ei võta osa kodanikud: 1) kes seaduslikus korras on tunnistatud nõdra- või hullumeelseks, 2) pimedad, kurtummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all.

§ 5. Hääleõigusest jäävad ilma:

1) kes seadusjõusse astunud kohtuotsusega on mõistetud, kui nad ei ole varemini õigusi tagasi saanud:

a) sunnitööle, — kümne aasta jooksul pärast karistusaja lõppu;

b) asumisele, vangiroodu, parandusmaija, vangimaia või kindluse õiguste kaotamise

või kitsendamisega, viie aasta jooksul pärast karistusaja lõppu;

2) kes süüdlaseks mõistetud varguses, välja arvatud Rk. tr. s. § 171. p. 2. ettenähtud juhtumised, petmises, kätteusaldatud varanduse omastamises või raiskamises, välja arvatud raiskamised, mis sama Rk. tr. s. § 177. teises lõikes ja N. S. § 1681. teises lõikes ette nähtud, varastatud asjade varjamises, varastatud asjade teadvalt ostmises või pandiks võtmises äriajamise näol, võltsimises, liigkasu võtmises, altkäemaksu võtmises, kupeldamises ja kõlvatule elule avatlemises (U. N. S. §§ 524—526, 526¹, 527 ja 529), niisama Riigikogu ja omavalitsuse asutuste valimiste, rahvahäletamise ja rahvaalgatamise kohta käivate määruste rikkumises, — kolme aasta jooksul pärast karistusaja lõppu.

§ 6. Vallavolikogu valimistest ei võta osa kodanikud, keda valimiste ajal kinni hoitakse, kas seadusejõusse astunud kohtuotsuse põhjal või kohtuvõimude poolt mõnesuguses kuriteos vastutusele võtmise pärast.

Sarnane kinnihoidmine ei takista kinnihoitava ülesvõtmist kandidaatide nimekirja ja valimist vallavolikogu liikmeks, kui ta käesoleva seaduse §§ 4. ja 5. põhjal hääleõigusest ilma ei ole jäänud.

§ 7. Vallavolikogu liikmeteks võib valida ainult sama valla valijate nimekirjadesse sissekantud kodanikke.

III. Valimisi toimetavad asutused.

§ 8. Vallavolikogude valimisi toimetavad vallakomiteed ja jaoskondade komisjonid.

§ 9. Vallakomitee koosneb: juhatajast, kelleks vallavanem või tema abi ja kahest liikmest vallavolikogu valikul. Peale selle astub vallakomiteesse vallavolikogu valimiste ajaks liikme õigusega üks esitaja iga iseseisva kandidaatide nimekirja ja üks esitaja iga kandidaatide nimekirjade ühenduse poolt.

Iseseisva nimekirja esitajaks loetakse nimekirjale esimene allakirjutaja või kandidaatide nimekirja esitava valijate rühma poolt eriti nimetatud kodanik.

Nimekirjade ühenduse esitajaks loetakse ühenduse nimekirju esitavate valijate rühmade poolt eriti selleks nimetatud kodanik, kelle nimega kõige rohkem teadaandeid ühinenud, kuna ühesuuruse arvu korral liisk otsustab. Kui ühenduse nimekirju esitavad valijate rühmad üheski nimekirjas ei ole määranud esitajat, loetakse nimekirjade ühenduse esitajaks vallakomiteele esimesena esitatud ühenduse nimekirja esimene soovitaja.

Vallakomitee asukohaks on vastav vallamaja.

Aruandja **B. Oja** (lõeb): § 10. Vallakomitee ülesandeks on:

1) valijate nimekirjade avalikuks teadmiseks väljapanemine, nendes paranduste tegemine ja edasikaebuste vastuvõtmine ja edasitoimetamine kohtule;

2) valvamine selle järele, et jaoskonna komisjonid õigel ajal oma tegevuse algaksid;

3) kandidaatide nimekirjade vastuvõtmine ja läbivaatamine ning avalikuks vaatlemiseks väljapanemine;

4) valimisedelite ja ümbrikkude ning jaoskonnakomisjonide protokollide plankide jne. edasitoimetamise korraldamine jaoskonna komisjonidele;

5) valimistagajärgede kokkuvõtmine;

6) valimismaterjalide edasitoimetamine järeelvalve asutusele.

J. Klesment (stp): § 10-da kohta tegi II lugemisel rkl. Virma ettepaneku, kustutada 1. punkt, milline ettepanek tagasi lükati. Ma kordan seda ettepanekut. Seaduse § 14-da järgi tarvitatakse vallavolikogude nimekirjadeks neidsamu nimekirju, mis Riigikogu valimistekski tarvitatakse, ning talitatakse nimekirjade parandamisel, väljapanemisel jne. Riigikogu valimisseaduse põhjal. Riigikogu valimisseaduse põhjal käib aga nimekirjade parandamine ja väljapanemine vallavalitsuste võimkonda. Kui see paragrahv saaks sarnasel kujul vastu võetud, nagu ta II lugemisel vastu võetud on, siis tekiks siin segadus, need ülesanded jääksid kahe asutuse peale: Riigikogu valimisseaduse põhjal vallavalitsuse ja käesoleva seaduse § 10. 1. lõike järgi vallakomitee peale. Sellepärast panen ette, punkt 1. käesolevas paragrahvis kustutada. Peale selle panen ette, muuta nummeratsiooni järgmiselt: 1. punktiks võtta praegune 3. punkt, 2. punkt jääks teiseks, 3. punktiks jääks praegune 4, 4. punktiks praegune 5. ja 5. punktiks praegune 6. (J. Hüner-son, põl: Kas komisjon niisugustest asjadest aru ei saa?)

Juhataja **K. Einbund**: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja **B. Oja**: II lugemisel oli küll härra Virma poolt tehtud vastav parandus-ettepanek, kuid peale selle oli veel ettepanek, teatud punktid juurde võtta. Sel korral ma selle parandusega ei ühinenud, aga kui praegu tehakse ettepanek ainult p. 1 maha kustutada, siis ühinen selle ettepanekuga.

Juhataja **K. Einbund**: Aruandja on ettepanekuga ühinenud. Panen § 10 hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 10 ühes parandustega vastu võetud.

Aruandja **B. Oja** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu

nähtava enamusega §§ 11—18 ja § 19 ühes lisaga.

§ 11. Jaoskonnakomisjonid koosnevad vallavolikogude poolt valijate hulgast valitud neljast liikmest, kes eneste hulgast valivad juhataja ja sekretäri.

Peale selle astub jaoskonnakomisjoni liikme õigustega üks esitaja iga iseseisva kandidaatide nimekirja ja üks esitaja iga kandidaatide nimekirjade ühenduse poolt. Esitajad nimetab omal äranägemisel § 9. tähendatud nimekirja või nimekirjade ühenduse esitaja.

§ 12. Jaoskonnakomisjoni ülesandeks on: valimisedelite vastuvõtmine, esialgne ülevõtmine omas jaoskonnas ja nende edasi-toimetamine vallakomiteele.

Jaoskonnakomisjoni koosolekud on otsusvõimsad, kui koos on vähemalt 3 liiget, nende hulgas juhataja või tema abi.

§ 13. Kohalikud valitsuse ja omavalitsuse asutused peavad vallakomiteele ja jaoskonna komisjonidele abiks olema seaduse põhjal viimaste peale pandud kohuste täitmisel.

IV. Valijate nimekirjad.

§ 14. Vallavolikogu valijate nimekirjadeks tarvitatakse Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise toimetamiseks peetavaid hääleõiguslike kodanikkude nimekirju, mis vallavolikogu valimiste läbiviimiseks täiendatakse ja parandatakse siseministri poolt määratud tähtajaks ja pannakse esimesel päeval, pärast käesolevas paragrahvis ettenähtud paranduste tegemist, üldiseks järelevaatamiseks välja viisil, mis järelevaate kättesaadavust kindlustab.

Kaitseväeülemate poolt kokkuseatud valijate nimekirjad pannakse järelevaatamiseks välja väeosade ülemate poolt määratud korras.

Nimekirjades leiduvate puuduste kohta käivate kaebuste esitamine ja läbivaatamine sünnib Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise seaduses ettenähtud korras.

§ 15. Eelmises (14) paragrahvis ettenähtud korras parandatud valijate nimekirja pannakse välja hiljemalt kümme päeva enne valimiste esimest päeva uuesti üldiseks järelevaatamiseks viisil, mis järelevaate kättesaadavust kindlustab.

Käesolevas paragrahvis tähendatud nimekirja juurde lisatakse ka hääleõiguslike kaitseväelaste nimekirjad, millised väeosade ülemad edasi saadavad vallavalitsusele õigeaks ajaks.

§ 16. Iga hääleõiguslik kodanik, kel õigus nimekirjas olla (§ 3), kuid kes jäänud nimekirja võtmata, on õigustatud nõudma pärast valijate nimekirjade uueks avalikuks järelevaatamiseks väljapanemist (§ 15), et teda nimekirja võetaks. Sarnasel korral tuleb hääleõigus tõestada dokumentidega. See õigus lõpeb kaks päeva enne valimiste esimest päeva.

§ 17. Kodanikud, kes valijate-nimekirja pole sisse kantud, või kes valimise õigused enne valimiste toimepanemist kaotanud, (§§ 4—6), ei võta valimistest osa.

V. Kandidaatide nimekirjad.

§ 18. Vallavolikogude valimisi toimetatakse hääleandmise kaudu ühele kandidaatide nimekirjale.

§ 19. Valijate rühmad esitavad kandidaatide nimekirjad vallakomiteele hiljemalt kakskümmend kuus päeva enne valimiste esimest päeva käesolevale paragrahvile juurdelisatud üldise vormi kohaselt seal tähendatud andmetega. Kandidaatide nimekirjade vastuvõtmise aeg antakse vallakomitee poolt avalikult kodanikkudele teada.

Lisa § 19. juurde.

.....
(Kandidaatide nimekirja nimetus.)

kandidaatide nimekirja ..... valla valimistel 19..... aastal.

Järjekorra nr. nr.	Kandidaatide perekonna- ja eesnimi.	Vanus.	Elukoht.
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
jne.			

Käesolev nimekiri ..... samanimeliste kandidaatide
(Kui liitub, siis kirjutada: liitub.)
nimekirjadega nimekirjade ühenduseks.

Käesoleva nimekirja esitajaks vallakomiteesse määrame: .....
....., kelle elukoht on .....
(Perekonna- ja eesnimi.)

Käesolevat kandidaatide nimekirja toetame meie, allakirjutajad, hääleõiguslikud Eesti vabariigi kodanikud:

Järjekorra nr.nr.	Soovitajate perekonna-, ees- ja isanimi.	Vanus.	Elukoht.	Allkiri.
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
(6.)				
(7.)				
(8.)				

..... vallavalitsuse nimel tõestan, et käesolevale kandidaatide nimekirjale soovitajatena oma käega alla on kirjutanud:

1) ..... 2) .....
(Soovitaja perekonna, ees- ja isanimi.)
3) ..... 4) .....
5) .....

ja et nad ..... valla valijate nimekirjas seisavad.
(Pitser.) (Tõestaja allkiri.)

Aruandja B. Oja (loeb):

§ 20. Igale kandidaatide nimekirjale peab vähemalt viis valijat soovitajatena alla kirjutama, kusjuures kandidaadid ei või olla soovitajad. Soovitajate allkirjad peavad tõestatud olema vastava vallavalitsuse või selle poolt volitatud ametniku poolt.

Nimekirjale lisatakse juurde kõigi kandidaatide teadustused, et nad nõus on selle nimekirja järgi kandideerima.

Kandidaadi teadustus peab sisaldama käesoleva paragrahvi lisana avaldatud teadustuse vormis ettenähtud andmeid.

Nimekirjale võib ka juurde lisatud olla nimekirja nimetus, kui see seaduste ja kõlbluse vastu ei käi, mille üle vallakomitee otsustab.

On nimekirjad esitatud mõne registreeritud organisatsiooni nimetusega (ühingute ja nende liitude seadus — „R. T.“ nr. 37 — 1926. a.

§§ 2—5, ja ühingute, seltside ja nende liitude registreerimise seadus — „R. T.“ nr. 37 — 1926. a. §§ 6 ja 7) võib selle organisatsiooni juhtiv keskorgan hiljemalt kaksikümmend päeva enne valimiste esimest päeva vallakomiteele teatada, missugusele esitatud nimekirjale ta ei luba organisatsiooni nimetust pealkirjana tarvitada. Selleks on tal õigus saada tarvilikke teateid vallakomiteelt esitatud nimekirjade kohta. On eelnimetatud keskorgan keelanud mõnele nimekirjale organisatsiooni nimetust nimekirja pealkirjana tarvitada, kustutab vallakomitee nimekirjalt nimetuse, tühistab liitumise teadaande teiste samanimeliste nimekirjadega, kui see tähendatud nimekirjal on tehtud ja loeb nimekirja iseseisvaks nimekirjaks. Sellest nimetuse kustutamisest ja liitumise teadaande tühistamisest teatab vallakomitee viivitamata nimekirja esitajale, kellel õigus on ühe päeva jooksul nimekirja tagasi võtta.

Lisa § 20. juurde.

..... vallakomiteele.

Teadustan seega, et mina .....

(Kandidaadi perekonnanimi, ees- ja

..... aastat vana, kes elan .....

isanimi.)

..... nõus olen ..... valla valimistel

19..... aastal kandideerima .....

(Kandidaatide nimekirja nimetus.)

..... kandidaatide nimekirja järele.

..... 19..... aastal.

(Koht.)

(Kuupäev.)

.....
(Kandidaadi isiklik allkiri.)

O. Gustavson (stp): Teen ettepaneku, käesoleva paragrahvi 4-das lõikes kustutada klambritesse suletud osa, nimelt „(ühingute ja nende liitude seadus — „R. T.“ nr. 37 — 1926. a. §§ 2—5, ja ühingute, seltside ja nende liitude registreerimise seadus — „R. T.“ nr. 37 — 1926. a., §§ 6 ja 7)“. Ma põhjendan oma ettepanekut järgmiselt. Teatavasti tegi redaktsiooni komisjon selle ettepaneku linnavolikogude valimise seaduse redaktsiooni juures, kuid siis hääletati see ettepanek maha, arvates, et see ei ole puhtvormilikku laadi, vaid sisulise tähtsusega. Pärast aga selgus, et mitmed vastuhääletajad on sellest ettepanekust valesti aru saanud. Näiteks on mitmed minu rühmast seda ettepanekut nii mõistnud, et ainult klambriid tulevad maha kustutada, klambrites olevat teksti alles jättes. Kui oleks redaktsiooni komisjoni ettepanek võetud sarnasena nagu see oli tehtud, siis kahtlemata oleks ta läbi löönud. Et redaktsiooni komisjoni tööd vähendada, et tal ei tuleks samase ettepanekuga uuesti esineda, teen ettepaneku, klambritesse suletud osa maha kustutada. Selle juures on selge, et see osa paragrahvi kuidagi ei muuda, ei sisu ega selguse mõttes, vaid on täiesti liigne. III lõike põhjal on selge, et nimekiri võib võtta ükskõik missuguse nimetuse. Kui aga mõni nimekiri on võtnud ühe sarnase organisatsiooni nimetuse, mis on registreeritud, siis võivad olla sellel nimevõtmisel need ja need järeldused. Mina arvan, et see

on iseenesest mõistetav ka siis, kui klambritesse suletud osa kustutatakse. Meie võidaksime seega, et meie seadust asjata ei koormaks tarbetute sõnadega. Lõpuks tähendan, et minu ettepanek on puhtredaktsiooniline parandus. Sellepärast teen ma selle ettepaneku vaatamata, et seda II lugemisel tehtud ei ole.

Juhataja **K. Einbund**: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja **B. Oja**: Käesolev parandus ei ole II lugemisel tehtud. Redaktsiooni komisjon on linnavolikogude seaduse juurde küll selle paranduse teinud, aga Riigikogu on ta tagasi lükanud. Igatahes ei käi redaktsiooni komisjoni piirkonda sarnaste paranduste tege mine.

Juhataja **K. Einbund**: Kuna aruandja parandusega ühinenud ei ole, ja see parandus ka II lugemisel tehtud ei ole, ei saa ma teda hääletamisele panna.

Asun § 20-da hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 20 vastu võetud. (Hüüded: Lõpetada!) On ettepanek, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan Riigikogu koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 14.05 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **K. Einbund**.Sekretär **M. Juhkam**.